

Г Л А С ГОЛОС СОЮЗУ

**Савез Русина Украјинаца Србије
Союз Руснацох Українцох Сербиї
Союз русинів українців Сербії**

Число 22-24

ГЛАС САВЕЗА

Савез Русина и Украјинаца Југославије основан је 12. маја 1990. године с намером да јавно определи и изрази националне и културне интересе Русина и Украјинаца Југославије. У складу са друштвеним променама на подручју некадашње Југославије, Савез је преименован у Савез Русина и Украјинаца Србије, а затим у Савез Русина Украјинаца Србије.

Данас у Републици Србији постоје уз Савез, који заступа речју и делом, историјску упућеност и заједништво Русина и Украјинаца, овде, и у Украјини и земљама средње Европе у којима су наше етничке територије, још две организације: Русинска матица која окупља Русине без Украјинаца и Друштво за украјински језик, књижевност и културу „Просвета”, које окупља Украјинце без Русина.

„Глас Савеза” изражава и описује становишта и дела његових чланова од 12. маја 1990. до данас. Излазећи повремено, према потреби, а најмање једном годишње.

Уредништво

ГЛАС СОЮЗУ

Союз Руснацох и Українцох Югославиї основани 12. мая 1990. року з намиру јавно опредзеліц и виражиц национални и културни интереси Руснацох и Українцох Югославиї. У складзе з друштвенима пременкама на подручју дакедишней Югославиї, Союз пременел назву на Союз Руснацох и Українцох Сербиї, а потим на Союз Руснацох Українцох Сербиї.

Нешка у Републики Србиї попри Союзу, котри заступа зоз словом и ділом, историйну упутеносц и заедніцтво Руснацох и Українцох, ту, як и у України и у жемох Стредней Европи у хторих нашо етнічни териториї, ище два організації: Руска матка хтора зазберує Руснацох без Українцох и Дружтво за українски јазик, литературу и културу „Просвита”, хторе зазберує Українцох без Руснацох.

„Глас Союзу” виражує и описує становиска и діла його членох од 12. мая 1990. по нешка. Будзе виходиц з часу на час, по потреби, а најменей раз до рока.

Редакція

ГОЛОС СОЮЗУ

Союз русинів і українців Югославиї засновано 12 травня 1990 року з метою публічно визначити і висловити національні і культурні інтереси русинів і українців Югославиї. Згідно суспільним змінам на теренах колишньої Югославиї, Союз змінив назву на Союз русинів і українців Сербії, а згодом на Союз русинів українців Сербії.

Сьогодні в Республіці Сербія поряд з Союзом, який заступає словом і ділом, історичну направленість і взаємність русинів і українців, тут, а також і в Україні та в країнах Середньої Європи, в яких наші етнічні териториї, ще дві організації: Русинська матиця, яка згуртовує русинів без українців та Товариство української мови, літератури і культури „Просвіта”, яке згуртовує українців без русинів.

„Голос Союзу” висловлює й описує позиції і діла його членів від 12 травня 1990 року до сьогодні. Буде публікуватись періодично, за потребою, принаймні один раз на рік.

Редакція

АКТИВНОСЦИ СОЮЗУ У 2021. РОКУ

УВОДНЕ СЛОВО

*П*осле паузи од трох роках ознова виходзи билтен Союзу Руснацох Українцох Сербії „Глас Союзу”. Предходне число видане дзекуюци донації Кабинету Министрох України. Видаванє тогорочного числа помогли Секретарият за културу, явне информованє и одношеня з вирским заєдніцами АП Войводина и Кабинет Министрох України.

Покраїна Войводина того року видвоєла и средства за означованє 30-рочнїци снованя Союзу, а Национални совет Руснацох средства за діялносц Союзу. Кабинет Министрох України будзе того року фінансовац преїг Союзу видаванє кнїжкох Юліяна Тамаша „Триски велькей души”, Дюри Латыка „Национални препород Русиных Бачки, Сриму, Славонїї и Руске народне просвітне дружтво”, як и кнїжки Михала Рамача „Перли швето-вей поезїї” и сликовнїци за дзеци „Карусел” у виданю НВУ „Руске слово”.

Кабинет Министрох України обезпечел донації за РТ Войводина за пририхтованє лекційох з українского языка, як и за Радио Индію за емисию „Українські хвилі”. З истого жридли обезпечени средства за отримованє сайту Союзу „rusuk.org”. Предходних роках Кабинет Министрох обезпечовал и дотації за нашо фестивали („Червена ружа”, „Коцурска жатва” и „Най ше не забудзе”), але за тот рок то вихабене пре епидемиологїйну ситуацію.

З оглядом же напредок, пре способ фінансованя по проєктох, дзе ше нїгда не зна чи ше достаню средства и у якєй суми, не мож виробити нїяки Рочни фінансийни план и Рочни план роботи, акції ше організую теди кед ше од компетентних институційох одобри кажда поєдинечни проєкт, а у обсягу достатих средствох. Иста така ситуація и у наших ансамблах, здруженьох и других організаційох. За потїху, достати донації за 2021. рок досц векиш як цо то було у предходних часох, а цо будзе уплївовац и на звекшанє активносцох Союзу у тим року.

ПРЕДСИДАТЕЛЬ СОЮЗУ РУСНАЦОХ УКРАЇНЦОХ СЕРБІЇ
Богдан Виславски

ОЗНАЧЕНИ 30 РОКИ ИСНОВАНЯ СОЮЗУ

Округли стол з нагоди 30-рочниці од снованя Союзу Руснацох Українцох Сербії и пригодна програма з тей нагоди отримани 11. септембра 2021. року у просторийох Руского културного центру у Новим Садзе.

Скорей снованя Союзу тедишней Югославії, вельо роки пред тим уж бул основани Союз Русинох и Українцох Горватскей. На округлим столе о снованю Союзу, инициативох и дружтвеним контексту хтори му предходзели, як и о найзначнейших резултатох 30-рочней роботи бешедовали перши председатель Союзу, академик Юлиан Тамаш, и професор др Янко Рамач. О условийох и предлуженю традиції РНПД, чий наслідник остал Союз бешедовал публициста Дюра Латяк. Микола М. Цап, редактор часописа „Шветлосц“ бешедовал о сторочниці виходзєня Руского календара. Актуални председатель Союзу Руснацох Україн-

цох Сербії Богдан Виславски бешедовал о актуалней ситуациї у чаше кед вон його председатель.

Модератор округлого столу бул Велимир Паплацко, подпредседатель Союзу.

Рочниці Союзу Руснацох Українцох Сербії учасніком сходу винчовали госци зоз русинско-українских організаційох зоз жеми и иноземства, зоз Словацкей Михал Иванцо зоз Сніни, хтори у своєї бешеди визначел добре сотрудиїцтво двох Союзох. Тиж так гварел же културни вязи медзи двома організаціями зоз часом постали вельо интензивнейши як скорей. Януш Землински зоз Польскей тиж бешедовал о вязох медзи Обєднаньом Лемкох зоз Горлицох, але и вше интезивнейших вязох, окреме младих зоз тих організаційох кед слово о културних збуканьох. Сход привитал и председатель КУД „Калина“ зоз Індії Петро Закамарок, хтори попри визначованя доброго сотрудиїцтва зоз Союзом одшпивал и даскельо українски и сербски писні.

Присутним на сході ще обрацел и председатель КУД „Иван Сенюк” зоз Кули Филип Пронек, констатуи же одношеня медзи двома організаціями по тераз були добри, а тото мож пожадац и за наступни период. Наздавам ше, гварел Пронек, же ше вони буду ище интєзивнєйше розвивац. После бешеди одрецитовал стихи на українским язiku за лєпше ютре. После бешедох присутним, наш познати поета Яким Чапко зоз Дюрдьова пречитал єдну писню зоз своєй найновшєй кнїжки поезиї.

Попри спомнутих госцох були и Таня Иванцo и Йосип Малєний зоз Снїни. Нацивительє мали нагоду опатриц часц вистави старих фотографийох

зоз живота Руснацох хтори у рамикох проекту „Драги толєранциї Шайкашкєй”, а хтору пририхтали жени зоз здружєня „Олория” зоз Дюрдьова на чолє зоз Леону Виславски.

После урядовєй програми у РКЦ отримани коктейл за учашнїкох и госцох. Надпомнїмє же Союз Руснацох Українцох Сєрбиї основани 12. мая 1990. року у Новим Садзе у Роботнїцким домє, тєди под назву Союз Руснацох и Українцох Югославиї.

Означованє 30-рочнїци требало буц прєшлого року, алє прє пандємию воно прєложєнє за тот рок. Средства за означованє тєй рочнїци дали Покраїнски сєкретарият за образованє, предписаня, управу и национални мєншини – национални заєднїци, Национални совет Руснацох и Город Нови Сад.

После тєй програми, госци зоз Словацкєй, Польскєй и Израїлу, 12. сєптембра мали интєресантни вилєт на ладї по Дунаю у організацї Союзу и госца зоз Израїлу Душана Михалєка.

Госци зоз Польскєй и Словацкєй дзєнь потим нацивели Шид и Бикич Дол.

В. Паплацко

У НОВИМ САДЗЕ ОЗНАЧЕНИ ДЗЕНЬ НЄЗАВИСНОСЦИ УКРАЇНИ

Дня 24. августа 2021. року, у України преславени 30 роки независности тей жеми у новшим чаше. Того року означена 30. рочница независности України.

Тот дзень означую граждaне України, як у тей жеми, так и у дияспори дзе вони жию. Того року Руснаци и Украинци у Войводини означели тот дзень у догварки зоз Амбасаду України у Сербии.

У акції участвовало вельке число членох Союзу Руснацох Украйцох Сербии. Так у Новим Садзе, 7. августа, коло новопоставеного памятніка Тарасови Шевченкови, при Новосадским университету, виведзени одредзени перформанс зоз украинску заставу.

На події були присутни представителе Амбасади України на чоле зоз амбасадором Александровичом, представителе городу Нового Саду, медзи хторима бул и писатель Александар Чотрич, представителе украинскей и рускей заедници на чоле зоз предси-

дательом Национального совиту рускей националней меншини Бориславом Сакачом.

Були присутни и писателе и поетове Михал Рамач, Олена Планчак-Сакач, Дюра Латак и представитель Катедри за руски язык и литературу др Янко Рамач.

Кед слово о украинскей заедници, того дня були присутни председатель КУД-а „Иван Сенюк“ зоз Кули Филип Пронек и председатель КПД-а „Карпати“ Славко Барановски, представителе дияспори и други граждaне.

То перша векша акция од часу кед того року наяр одкрити памятнік познaтому украинскому поетови Тарасови Шевченкови, дарунок братского городу Нового Саду, Львова зоз України.

В. Паплацко

У НОВОМ САДУ ОТКРИВЕН СПОМЕНИК ТАРАСУ ШЕВЧЕНКУ

Градоначелник Новог Сада Милош Вучевић и амбасадор Украјине у Србији Олександар Александрович открили су споменик истакнутом украјинском песнику и сликару Тарасу Шевченку у Алеји Мике Антића у Новом Саду. Споменик је поклон пријатељског града Лавова, а дело је истакнутог украјинског вајара Володимира Цисарика.

– Ово је леп дан за Нови Сад који сада има још један споменик на културној мапи, а представља потврду словенског пријатељства. Захваљујем се грађанима и градоначелнику Лавова са којим Нови Сад има пријатељске односе од 1999. године. На иницијативу Украјинско-русинске заједнице, учинили смо све што је било потребно за постављање спо-

Како је рекао амбасадор Олександар Александрович, споменик украјинском песнику и сликару постављен је захваљујући побратимским везама Новог Сада и Лавова, личним напорима градоначелника двају градова и подршци председника двеју држава. Он је прочитао личну поруку градоначелника Лавова Андријаса Довоха у којој се каже – Ми смо увек поштовали српске пријатеље и уверен сам да ће овај поклон подстаћи даљу сарадњу између наших градова. Драго нам је да ће споменик украјинском песнику постати симбол који на још један начин повезује наше грађане.

Амбасадор Александрович нагласио је да Тарас Шевченко има сличан значај за украјински народ као што за српски народ има Вук Караџић, те да су обојица били снажни борци за слободу и равноправност свих словенских народа. Он је додао да постоји 1384 споменика Тарасу Шевченку, од тога 128 их се налази у 42 земље широм света.

Откривању споменика присуствовали су представници Грkokатоличке цркве, Националног савета украјинске националне мањине, Националног савета русинске националне мањине, Савеза Русина Украјинаца Србије и Катедре русинског језика Филозофског факултета у Новом Саду.

Нови Сад, 10. фебруар 2021. године

Извор: <http://www.novisad.rs/u-novom-sadu-otkriven-spmenik-tarasu-shevchenku>

меника. Намера је била да данас са нама буде и делегација Лавова, међутим због епидемиолошких мера, то није било изводљиво. Споменик није случајно у Алеји Мике Антића, у непосредној близини универзитетског кампуса где је и катедра за украјински језик. Нови Сад ће иницирати подизање споменика Вуку Караџићу у Лавову, а у том граду већ постоји улица са именом нашег великана. То ће бити још једна потврда добрих односа између наших народа, а у Новом Саду одавно једна улица носи назив по Тарасу Шевченку – истакао је градоначелник Вучевић.

ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА П. КУЗЬМЯКУ В РУСЬКОМУ КЕРЕСТУРІ

ОБНОВЕНИ ПАМ'ЯТНИК ПЕТРА КУЗМЯКА У РУСКИМ КЕРЕСТУРЕ

После веліх роках як бул запушчени, пам'ятник Петрови Кузьмакови, учительови и директорови керестурскей школи реновирани и за Дзень Руснацох 2019. року знова одкрити на теметове у Руским Керестуре. На шветочности присуствовали члени колектива керестурскей школи, госци зоз Словацкей, священіки парохії, хтори з тей нагоди одслужели парастос, як и члени Союзу Руснацох Українцох Сербії. Венци на пам'ятник положили амбасадор України Олександр Александрович и члени керестурскей школи. Обнову пам'ятника фінансовала Амбасада України у Сербії.

ЗБОРНІК З НАУКОВЕЙ КОНФЕРЕНЦІЇ У ПОЛЬСЬКЕЙ

У виданю Українського історичного дружства у Польській и Поморській академії у Слупську вишол збірник роботох з Другей міжнародней науковей конференції „Українці и їх суседи през вики: политика, економика, релігія, культура и сучасни живот”, котра отримана 11-12. септембра 2020. року у Перемишлю.

Попри велького числа роботох з рижих обласцох гуманістичних наукох авторох зоз України, Словацкей, Сербії и Польськей, з нашої жеми у зборніку обявени роботи Миколи М. Цапа „Непознати інтервю владики Дионизія Нярадія з нагоди його нашиви Філадельфії (ЗАД) 1926. року”, проф. др Янка Рамача и доц. др Даниєли Марчковоєй „Новини *Peštбудинске vedomosti* (1861-1867) о Русинох Угорськей и Галичини и о словацко-русинських культурних, політичних и національних одношеньох” и мср Ани Римар Симунович „Сакралізація простору у миту оцовщини Руснацох Михайла Ковача”.

Гоч пре епідемію вірусу корона лем менша часц учаснікох була и фізично присутна на конференції, обявени збірник роботох гаранція же и сообщення наших фаховцох буду тирвацо зачувани и буду на розполаганю шицким заинтересованим науковцом.

М. М. Цап

ЗВИТ / ЗВІТ

САВЕЗ РУСИНА УКРАЈИНАЦА СРБИЈЕ

21000 Нови Сад

Ул. Јована Суботића 8

Дана 01. 01. 2021. године

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЗА 2020. ГОДИНУ

За 2020. годину сачињен је уходан и редован План активности, сагласно уобичајеним активностима из претходног периода. Због пандемије вируса корона, већина активности је одложена за 2021. годину.

Током 2020. године урађено је следеће:

У марту месецу примљена је делегација Савеза Русина-Украјинаца Словачке Републике, са којом је договорана будућа сарадња. Делегација је присуствовала фестивалу „Ружова заграда“ у Новом Саду, који организује РТВ Нови Сад, а који је одржан 01. 03. 2020. године. Истовремено посетили су и бал Русина/Украјинаца у Врбасу.

У марту месецу, заједно са делегацијом Савеза Русина-Украјинаца Словачке Републике, био је и фотограф из Прешова Ладислав Цупер, који је обишао Вршачки брег и Фрушку гору, где је сачинио низ фотографија. Фотографије ће бити приказане у Србији, када за то буду створене могућности.

Одржано је он-лајн заседање СФУЛО (Светска федерација украјинских лемковских организација) дана 25. јула 2020. године. Том приликом је информисано о он-лајн поздравима и програмима за приказивање на фестивалима које организује СФУЛО.

Он-лајн програм КУД „Тарас Шевченко“ из Ђурђева, са поздравом Савеза, приказан је на фестивалу „Лемківска ватра“ у Пољској. Фестивал је одржан дана 17. јула 2020. године.

Он-лајн програм КУД „Тарас Шевченко“ из Ђурђева, са поздравом Савеза, приказан је на фестивалу „Дзвони Лемківщини“, који је одржан у месту Монастириск у Украјини, дана 1. августа 2020. године.

Заједно са УКУД „Калина“ из Инђије припремљен је он-лајн програм и поздрав поводом Дана независности Украјине. Програм је приказан 23. августа на свечаностима у више градова Украјине.

Редовно је одржаван сајт Савеза www.rusuk.org.

Израђене су меморијалне табле за о. Јована Храниловића, о. др Романа Миза, о. Максимилијана Буиљу, за учитеља Михајла Ковача и за др Јанка Сабадоша.

Одржана је он-лајн научна конференција у Пољској, у граду Перемишљу, под називом „Украјинци и њихови суседи кроз векове“. Конференција је одржана дана 11. и 12. септембра 2020. године, на којој су са својим радовима учествовали професор Никола Н. Цап и новинар Велимир Паплацко.

Делегација Савеза посетила је изложбу радова Тараса Шевченка у Новом Саду, која је одржана од 1. до 6. децембра 2020. године. Изложбу је организовала Амбасада Украјине у Београду.

Припремљено је издавање књиге др Јанка Сабадоша „Срушени салаш“ (Звалени салаш).

Одржавани су редовни контакти са Светским Конгресом Украјинаца са седиштем у Бриселу, са Европским Конгресом Украјинаца и СФУЛО (Светска федерација украјинских лемковских организација) из Лавова.

Одржавани су редовни контакти са Савезом Русина-Украјинаца Словачке, са Обједнањом Лемака у Пољској, Товариством Лемківщина у Украјини, са организацијама Лемака у Хрватској, САД, Канади, те са Удружењем Гуцула Украјине из Ужгорода, итд.

Одржавани су редовни контакти са Националним саветом Русина Србије, те са ансамблима Русина и Украјинаца у Србији.

Одржавани су редовни контакти са ТВ Нови Сад, Радио Нови Сад, НИУ „Руске слово“ итд.

ПРИЛИВ СРЕДСТАВА:

Национални савет Русина – 60.000,00 динара
Донација породице Сабадош – 500,00 евра

УТРОШАК СРЕДСТАВА:

15.000,00 динара – вођење књиговодства
15.000,00 динара – одржавање сајта
30.000,00 динара – набавка пројектора
500,00 евра – трошкови издавања књиге др Јанка Сабадоша
100 USD – чланство у СКУ – средства заостала из 2019. године
70,00 евра – учешће на он-лајн конференцији у Пољској – средства из 2019. године

ПРЕДСЕДНИК САВЕЗА

Богдан Виславски

ПРИЛОГИ НАШИХ СОТРУДНІКОХ ВНЕСКИ НАШИХ СПІВРОБІТНИКІВ

ОТЕЦЬ ГАВРИЇЛ КОСТЕЛЬНИК І ПСЕВДОСОБОР 1946 РОКУ: ПАСІОНАРІЙ ЧИ КОЛАБОРАНТ

Я навмисне подав таку провокативну тему для свого виступу. Сподіваюся в кінці доповіді запропоную свою відповідь на запитання, яке стоїть в заголовку. Важливо розуміти, що від лютого 1945 року, коли було прийняте рішення в Москві про ліквідацію Української греко-католицької Церкви, питання про те, чи буде вона існувати в СРСР чи ні, вже не стояло. То ж важливо подивитися, як різні люди бачили себе у тому потоці подій, які пройшли тоді Галичиною.

Обличчям підготовчої акції, як і самого Львівського псевдособору, був отець Гавриїл Костельник. Він проживав у Львові від 1913-го року, досить довго перед самим «собором». Служив він практично постійно в Преображенській церкві у Львові, і дуже символічно, що однією з перших акцій, які стосувалися легалізації Української греко-католицької Церкви, було проголошення у жовтні 1989 року повернення парафії Преображення Господнього до лона УГКЦ.

Ким же був цей священник? Він був досить популярний проповідник, досить відома духовна постать Галичини і Львова зокрема. Він був деканом богословського факультету Львівської богословської академії, професором, викладав низку предметів студентам у Духовній семінарії та Богословській академії. Був редактором „присвяченому церковним і суспільним справам“ часопису «Нива», в якому друкувалися і наукові розвідки. Докторат з філософії Костельник захистив у 1913 році у

Г. Костельник в президії
Львівського псевдособору 1946 р.

Швейцарії, тобто мав він високу європейську освіту. Крім того був досить обдарованим, мав письменницький талант, художній хист.

Моє зацікавлення цим священником зумовлене тим, що він був одним з найяскравіших релігійних філософів Галичини серед українців, не лише довоєнного періоду, але й на сьогодні. Його творча спадщина, якщо сказати мовою цифр, нараховує близько 40 книг, більше 200 наукових розвідок та публікацій в пресі, біля 30 назв прозових творів, а також поезія. Наукові публікації мав з філософії,

історії філософії, богослов'я. Частина його художніх та історичних творів заклала підвалини національного усвідомлення та мікрмови бачванських русинів-українців. Нині Г. Костельника шанують у Воеводіні, видають його спадщину. Був не раз членом різноманітних комісій з присудження літературних премій.

Преображенська церква у Львові та пам'ятна таблиця на ній

Також – і це важливо підкреслити – був послідовний антикомуніст. Ця його діяльність мала розвиток у двох аспектах. Найперше – він боровся з атеїзмом, і більшість його творів, власне, зорієнтована проти атеїзму як такого. Також він розглядав і деякі аспекти соціального устрою в Радянському Союзі. Наведу лише дві його цитати, які публікувалися тоді. Він прямим текстом у 1941 році вказував, що ми „були визволені від скажених спасителів більшовиків“, за яких „Україна хрестилася кров'ю“. В іншому творі, що „жодна держава так не мучила своїх підданих як більшовицька, яка мучить не тільки тіло, а й душу в найглибших її глибинах. Це чортівський млин, що меле людей“. Свідки згадували нам про його яскраві антикомуністичні проповіді в церкві. Агенти наприкінці 1944 року доносили в органи про те, що у приватних бесідах він „цілком ототожнював большевизм з фашизмом“. Вочевидь, через такі погляди він мав би бути заарештований радянськими органами, але вони планували використати його для досягнення власних цілей.

го політика в Галичині, дані ним у київській тюрмі у березні 1940 року. Він прямо підказав: „Костельник вороже налаштований до Папи та католицизму, проте говорить про це лише в приватних розмовах. Думаю, що Костельник очолив би роботу, спрямовану на незалежність ГКЦ від Ватикану.“

Таких своїх поглядів Костельник (хоч вони й не були настільки „ворожі“, як може видатися з цитати Целевича) і не приховував, навіть писав у листах, що він з думками про те, що „Рим і Польща довели унію у нас до повної кризи“, не крився приватно. Відомо до прикладу, що на одній з унійних конференцій Митрополит Шептицький навіть забрав у Костельника слово після досить різких його висловлювань на цю тему. Проте слід підкреслити, що навіть у рефераті, написаному для органів НКГБ 1941 року, Костельник чітко описав, про що йому йшлося: „Мушу заважити, що це цілком помилкова думка, начеб «восточники» в душі укрито були православні. Боротьба в нас велася тільки за збереження традиції нашої церкви, а не проти католицької віри в ідеальному розумінні.“

Збірки творів Костельника, видані в Новому Саді

Часто звучить думка про те, що мусило щось відбутися у його світогляді дуже радикальне, аби він погодився очолити цю лінію підготовки ліквідації греко-католицької Церкви. Не думаю, що 1945 року змінився його світогляд, адже на той час він мав уже майже 60 років. А оскільки він достатньо глибоко аналізував явища у своїх творах, то варто поставити питання інакше: якою була його мотивація до саме такої участі у тому потоці подій.

Перша спроба радянських органів залучити Г. Костельника була уже в період 1939-41 років. Підказкою для них використати Костельника були покази Володимира Целевича, відомого довоєнно-

Ідеологи РПЦ пишуть про еволюційний шлях Костельника до православ'я, та що Львівським псевдособором він здійснив свою заповітну мрію. Це неправда. Він був проти руху до православ'я. З метою тиску на нього в 1941 році було арештовано його сина Богдана. Юнак мав 20 років і був розстріляний перед відходом більшовиків в кінці червня 1941 року в Замарстинівській тюрмі, батьки його так і не побачили. У листі до свого родича 1941 року, вже за німецької окупації, Гавриїл Костельник писав, що „Бодьо погинул як закладник за мене, заправо, за шицких паночок“, через відмову батька співробітничати з органами влади. А пропонували йому тоді „же большевицька партия назна-

чала ме на митрополита Автокефалней Западно-українскей Церкви... а кед то примем та Бодя дораз випуща. Дабоме я того не могол прият, бо сом не таки шалени, же би большевики презомне розбивали нашу Церкву.“ Костельник тоді не погодився „втілювати свою мрію“ навіть ціною життя сина.

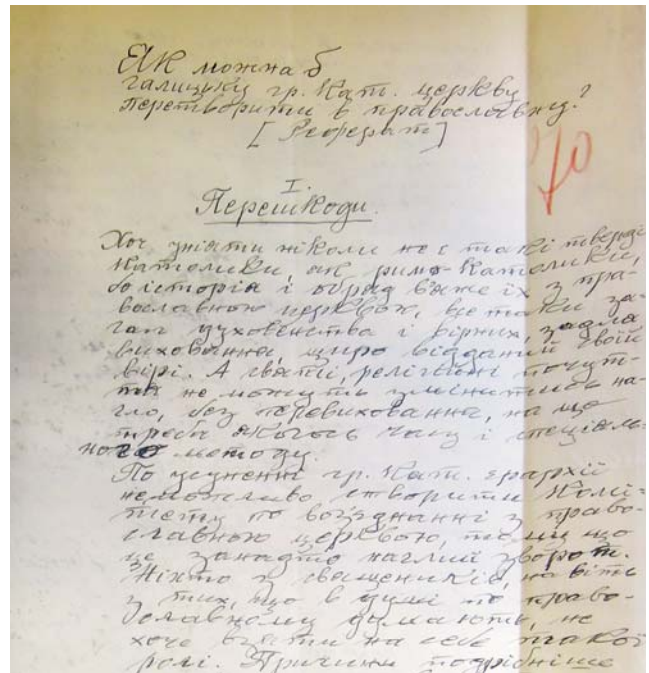
Потім, від 1944 року, варто звернути увагу на такий аспект особистості Гавриїла Костельника: він, як я вже підкреслював, мав високу європейську освіту і мав досить високу самооцінку, дещо завищену амбіційність. Мав добрий полемічний дар, але в деяких своїх критичних замітках переходив на нотки зарозумілості. Наприклад, він звертався в публічній відповіді до одного зі своїх опонентів: «Ну-ну,

зараз поміряємся», мовляв, хто кого переможе аргументами в дискусії. Він був досить рішучим: відомі кілька «скандалів», в яких він брав участь ще до війни, створюючи проблеми в стосунках Львівської єпархії з Ватиканом (йдеться про celibatні дискусії, про обрядові особливості та інше). Є така цитата з твору 1922 року, де Гавриїл Костельник, звертаючись в художній формі до Бога, говорить, що „Ти покликав мене в далеку дорогу, в нову країну“ (бо він народився не в Галичині – О.П.) і пише, що „поставив ти мене там, де ломляться сили, де противних течій нова течія повстає. Яка велика дорога ще переді мною“. Цей момент певної амбіційності, місійності є присутній у його вчинках після того, як в травні 1945 року було утворено ініціативну групу.

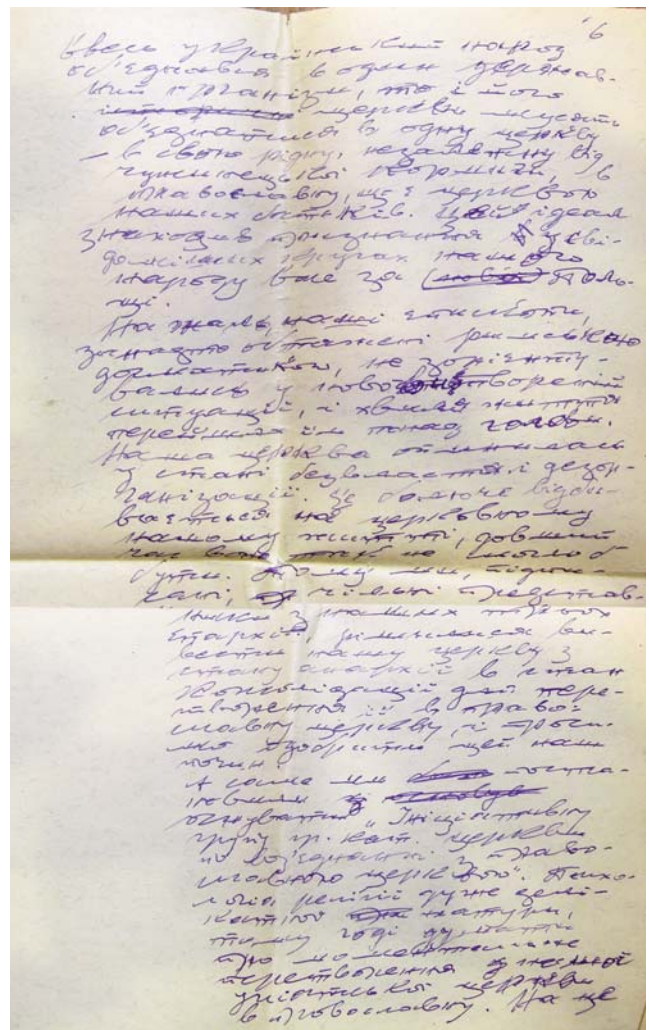
Як же було залучено Костельника? Оскільки тиск, базований на особистих мотивах, не спрацював ще за перших більшовиків, вони пробували інші методи впливу на нього. Деяка хроніка: після арешту єрархів 12 квітня 1945 року, його викликали 14 квітня на зустріч з Каріним, і заявили, що Митрополита Сліпого та єпископів заарештовано за „антирадянську діяльність“, що радянська влада більше не визнає існування Української греко-католицької Церкви (цитата з документу „униатская церковь выглядит... политической противосоветской организацией, терпеть которую мы не намерены“). Для радянської влади залишаються лише окремі парафії, які зможуть існувати лише як возз'єднані з православною церквою, а легітимним представником церкви буде визнано лише ініціативну групу. Костельнику було запропоновано очолити ініціативну групу, яка й має пояснити цей стан справ священникам з парафій.

Під час цієї зустрічі Костельник не дав ніякої відповіді, але сказав: „Ну тепер мені ситуація зрозуміла“, „здаю собі справу, що унії кінець“, „слід обміркувати, що ви повідомили“. 18 квітня він написав реферат, в якому за очікуваннями НКВС, мав би викласти план роботи ініціативної групи, але священник написав, що після арешту єрархів немає можливості створити таку групу. Єдиний шлях переходу до православ'я, як цього вимагали, це тривале перевиховання священників. Зазначив також, що „мучеництво слід оминати“ (тобто припинити арешти духовних осіб).

Органи тиснули, їм потрібна була реалізація їхніх планів, і впродовж місяця вони мали ще декілька зустрічей з Костельником. Були й інші кроки, які відбувалися довкола нього та церковних осіб. Зокрема, рішенням світської влади був розпущений ординаріат та капітул УГКЦ. Капітул міг (навіть мав це за обов'язок) обрати капітулярного вікарія, особу, яка могла виконувати обов'язки керівника Церкви за відсутності усіх єпископів. Вікарія було обрано, й радянські органи одразу його арештували, щоб довести, що немає жодного органу чи особи, які на той момент могли би керувати справами Церкви.

Фрагмент реферату Г. Костельника,
18 квітня 1945

Фрагменти чернетки звернення ініціативної групи,
написана Г. Костельником, 20 травня 1945

Інші кроки, які здійснювала влада, це виселення мешканців з забудовань св.Юра, що створювало психологічний тиск, погроза віддати собор св.Юрія православним, якщо не буде органу, який керуватиме справами церкви. Почали брати в армію священиків та семінаристів, мовляв, немає визнаного владою органу, який міг би видати довідки про їх звільнення від армії. Варто нагадати, що 14 квітня була оточена Духовна семінарія, а питомців скеровано до військкоматів.

Окрім цього йому продемонстрували, що, якщо хтось не очолить процес „воззеднання“, то це все буде відбуватися хаотично. І справді, в останні дні травня й перші дні червня кілька парафій заявили про індивідуальний перехід до Російської православної церкви.

На зустрічах було підкреслено Костельнику і через нього іншим людям, що ініціативна група буде визнана єдиним легітимним представником колишньої греко-католицької Церкви на території Галичини. Крім того, вони провадили досить тонку гру на амбіціях Гавриїла Костельника, постійно підкреслюючи, що „з вами одним можна говорити“, що „ви є один з найрозумніших серед священиків, яких ми тут зустрічали“. От, зокрема, є фрагмент зі звіту, пряма мова Каріна до Костельника: „С точки зрення понимания времени,

вы должны отдавать себе отчет в том что на вас ложится бремя истории. Вы должны стать фигурой исторической, взяв на себя миссию воссоединения греко-католической церкви с православной“.

Отож, 28 травня з'являється звернення ініціативної групи, де серед тез є пояснення історичного моменту, що Сталін зібрав українські землі і потрібно, мовляв, мати також єдину Церкву. Далі вказується, що „на жаль, наші єпископи... не зорієнтувались у новоствореній ситуації, і хвиля життя перейшла їм понад головами“, а відтак через арешти Церква опинилася в стані безвладдя і дезорганізації. Тому „ми рішилися вивести нашу Церкву зі стану анархії в стан консолідації“. І, знову ж таки підкреслення того, що годі думати про моментальне перетворення уніатської церкви на православну, на переконання потрібен час. Цікаво, що частину цих тез підказав Костельнику Карін.

З огляду на щойно вказане, виглядає, що створення Ініціативної групи в тій ситуації було справді вимушеним кроком. Які ж могли би бути особисті мотиви Костельника?

Один з моментів – це намагання зберегти в галицькій Церкві те, що можна зберегти: обряд, мову, священство, діючі церкви, тобто мету Церкви –

Свій черед чужих? Москва, липень 1948

духовну опіку над вірними. (З листа Костельника приятелю до Бачки: „В 1945 році хід історії став для нас такий, що поворот до православ'я був для нас єдиною дорогою... Світський Союз уже визволив нас від страшних німців і поляків та зібрав всі українські землі. До того додай, що наші уніятські єпископи були заарештовані, обвинувачені за співпрацю з німцями. Якжеш було врятувати нашу Церкву?“)

Друге, це спроби забезпечити цій Церкві можливість самовідтворення і самоврядування. В документах та усних свідченнях проходять наполягання щодо „своїх“ (з місцевих) єпископів, священників, про свій журнал, свою семінарію. Навіть в листі до Московського патріарха в жовтні 1945 року Костельник вказує на потребу автономізації Галицької церкви.

Третє серед мотивів – ідеалістичні сподівання ввести певні реформаторські елементи. З одного боку, „європеїзувати“ РПЦ, йдеться про освіченість священників, навіть про їх зовнішній вигляд. З іншого боку – це спроба Костельника (за сприятливої для цього ситуації) поширити свої уявлення щодо унії і Римської Церкви та здійснити певні відповідні заходи. От власне оцей останній момент, виглядає, був надужиттям. Відповідні ідеї, вчинки – це був певний елемент його місії, бажання здійснити „величну“ справу, яка насправді була цілком неадекватною у ворожих обставинах.

Хроніка співпраці Костельника з радянськими органами. Формальна точка відліку – 28 травня 1945 року, коли з'явився його підпис під зверненням ініціативної групи. Від серпня до жовтня відбулося 19 нарад (соборчиків), в яких його супроводжував уповноважений Богданов з КГБ. Крім того були особисті розмови Костельника зі священниками, де він намагався переконувати, надсилалися навіть листи до окремих з них, в яких був тиск, аби вони приєдналися до ініціативної групи. От один з листів, до прикладу, з вересня 1945 року: „Всечесніший Отче!.. У вашому районі усі священники приступили, крім Вас одного... Чи тим самим... не створюєте самі для себе небезпеки?“ Тобто, прямі погрози (чи попередження про очевидні майбутні кроки влади). Водночас вказується, що адресат мусить вибрати – Христос чи Рим, бо хто піде за Папою, зліквідує себе в радянській дійсності як священника (адже його церква буде закрита, і вірні залишаться без духовної опіки).

19 жовтня 1945 року Костельник пише своєрідний звіт для радянських органів, де йдеться про те, що варто закінчити роботу ініціативної групи і приступити до конкретних кроків. Серед цих конкретних кроків є прохання звільнити заарештованих священників, щоб показати добру волю влади. Але в цьому документі, здається, вперше висловлюється ідея, що мусить відбутися загальногалицький собор, а не кілька тихеньких соборів окремо

в Дрогобичі, Львові та Станіславові, як початково планувало НКГБ. Тобто ідея про „загальногалицький“ собор, так виглядає, належить власне Костельнику. І тут же він зазначає, що собор повинен складатися лише з прихильників, аби „справа пішла гладко.“

Тобто, ми вже бачимо, що, окрім тактичних конкретних кроків, які би могли бути виправданими, якби він хотів зберегти Церкву і мережу, він почав мислити і „стратегічно“. Після прийняття рішення де-факто очолити ініціативну групу, у нього проглядається прагнення бути пасіонарієм – особою, через яку втілюються фундаментальні історичні події. Наприклад, ідея Всегалицького собору, на якому буде „ліквідована“ Берестейська унія, створення єдиної, нібито української, Церкви, створення для цього поля аргументації своїми творами того часу.

Отже, підходячи до підсумків, я пропоную таку відповідь на питання, яке поставлене в темі доповіді – Костельник був пасіонарій чи колаборант? Особисто себе він відчував, вочевидь, пасіонарієм. Його кроки під час діяльності ініціативної групи, ряд аргументів, видані тоді твори (які в підсумку були на руку переважно Російській православній Церкві)... тобто він відчував себе вочевидь пасіонарієм. Але, де-факто, він є колаборантом, як означив це Ярослав Дашкевич, оскільки він співпрацював в інтересах ворога і спричинився до руйнування своєї Церкви. Він, власне, легітимізував шляхи, якими окупант хотів ліквідувати противну йому духовну установу. Приклад о.Костельника показує хибність сподівань на створення нової якості у співпраці з ворогом.

Хотів би завершити свою доповідь такою думкою: в час, коли Гавриїл Костельник був на псевдособорі, йому було 60 років. Найбільші свої духовні плоди – свої твори – він дав до того часу, тобто до 1944 року. Це надзвичайно цікаві філософські твори, які часто й досі є актуальними. Однак, участю в ліквідації Української греко-католицької Церкви він, фактично, перекреслив усі ці свої довоєнні досягнення. Нині важко вести мову про повернення його творчої спадщини, бо в Галичині він ще довго буде сприйматися з тавром зрадника. Показовою в цьому плані є фраза з Апокаліпсу на його могилі на Личаківському цвинтарі: «Діла бо їх ходять вслід за ними».

Доповідь була виголошена під час Міжнародної наукової конференції: «Львівський собор» 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки, 4 березня 2021 р.

Олег Петрук,
м. Львів

Джерело: <https://zbruc.eu/node/104244>

РОЧНІЦІ И ЮВИЛЕЇ / РІЧНИЦІ ТА ЮВІЛЕЇ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО
(1814–1861)

ГУ 160-РОЧНІЦІ ШМЕРЦІ ВЕЛЬКОГО КОБЗАРА

ЗАВРАЧАНА

Ричи и стука Дніпро широки,
Витор гнівати завива,
По жем зоги́на верби високи,
Габи з габами розбива.
И споза хмари меша́ц блядучки
Кеди-некеди попатрал,
Ягод на морю чамец малючки
Раз ше видзвигну́л, раз капал.
Треци когути не зашпивали,
Ні́гдзе ше глас не озивал,
Сови ше з гаю доволювали,
Ясен з шкрипе́ньом ше кивал.

У тим чаше попод гору,
Дзе ше гай чарнеє,
Цошка блука коло води,
Цошка ше билеє.
Чи то вишла русалочка
И мамочку чека,
А чи стреже за козаком
Цо идзе зда́лека?
Не русалка тамадз бродзи,
дзівка є́дна сама,
Не зна дзе є и цо роби,
Бо є заврачана.
Так врачарка наро́бела,
Же би не плакала,
Же бродзела би по ноци,
На стоя́ци спала
И ко́зака ви́патрала,
сво́його ми́лого;
Вло́ні гварел же ше вра́ци –
Гласу нет од ньо́го!
Зоз гадва́бом му червеним
Очи не закри́ли,
Биле лі́чко му дзиво́цки
Слизи не уми́ли.
Орел зджу́бал чарни́ очи
сре́д цу́дзого по́ля,
Вовки же́дли биле це́ло,
Така його до́ля.
Дармо го но́цами че́ка,
Дармо жа́ль ю тра́пи,
Ча́рнооки ше не вра́ци,
Веце́й не обла́пи,

Не розпле́це длу́ги власи,
Не бу́дзе му же́на.
Не на по́сцель, а до гроба
Ле́гне зоха́бена!

О, Бо́же мой ми́ли, чо́м до́ля є́й та́ка?
Чо́м кареш ю мла́ду зоз та́ку стра́хоту
Ле́м прето́ же ши́ро лю́бела ко́зака?
О, зми́луй ше, Бо́же, над би́дну ши́роту!
Сце лю́биц, а ко́го най се́бе по́жада
Кед не ма́ мамочку, и о́ца, ні́кого...
О, по́шлі є́й до́лю, бо и́ще є́ мла́да
И го́рко є́й бу́дзе од ши́миху цу́дзого.
Цо мо́же го́лубка ке́д лю́би го́луба?
Цо мо́же то́т го́луб – ке́д шме́рц го́ здибала?
Сму́ткує, гу́ркота, ні́кому не лю́ба,
Ле́м ле́та и гле́да є́дине цо ма́ла.
Ще́шлі́ва го́лубка: за́махне з кри́длами
И Бо́гу ше по́йдзе пи́тац за ми́лого.
Цо по́чне ши́ротка з че́жкими жа́лями,
Хто пове́ є́й пра́вду и ко́му до то́го
Дзе ми́ли но́цує, чи да́гдзе у га́ю
Чи ге́т на Дуна́ю ко́нічка на́пава,
А чи у́ж зоз дру́гу у да́леким кра́ю
Забу́ва же че́ка го́ ми́ла ча́рнява?
Е́й, ке́д як то́т оре́л, ке́д кри́дла би ма́ла,
Пре́з ши́ре би мо́рю одле́тла гу́ ньо́му,
Заби́ла би дру́гу цо є́й го́ одня́ла;
Кед ума́р – до гроба́ би ле́гла гу́ ме́ртвому.
Кед ше́рцо по́люби, ве́ц лю́бов не дзе́лі,
а не та́к сце во́но як Бо́г одре́дзує:
Не сце а́ні живо́т ке́д го́ не зве́шелі,
а ду́мка бо́ляца го́ ви́ше розжа́лює.
О Бо́же мой ми́ли, та́ка тво́я во́ля
же та́ке є́й ще́сце, же та́ка є́й до́ля.

Ле́м бродзи во́на, ні́ч не гва́ри.
Ши́роки Дні́про у́ж ми́рує.
Розо́гна́л ви́тор ча́рни хма́ри,
при мо́рю се́бе по́дримує.
А ме́шац є́днак не́бом плі́ва,
И га́й и во́ду ци́хосц скри́ва,
И ні́гдзе ні́ч ше не о́зива.
Ве́д на́раз – з Дні́пра ви́скакую
ма́лючки дзе́ци и та́нцую.
„И́дземе гра́ц ше!” – а́ж зви́скую –
„У́ж ви́шло слунко!” (ши́цки го́ли;
зоз ша́шу власи́; то́ дзиви́чата).

У ЦЕМНІЦІ

III

Мне шицко єдно чи я будзем
 Дакеди жиц на Україні,
 Чи спомню ме, чи ше забудзе
 Же гинєм дагдзе у цудзини.
 Мне шицко єдно цо як будзе.
 Ша вирос сом медзи цудзима,
 Без своїх умрем медзи німа,
 И без шлебоди. Я до гробу
 Однешем шицко свойо з собу,
 Не буду жиц на мене спомини
 На нашей славней Україні,
 На нашей жеми, а не своєї.
 Синови оцц раз не пове:
 – Помодлі ше и за нього сину,
 Мучели го пре Україну.
 Мне шицко єдно чи ше будзе
 Тот хлапец модліц, а чи не,
 Але не шицко єдно мене
 Чи Україну злобни людзе
 Не ушпя и до огня руца
 И окрадену вец збудза –
 не шицко єдно тото мене.

СОН

На паньским полю жито жала,
 Вистала; така зунована
 На други конєц понагляла
 Надойчиц там сина Івана.
 Дзєцочко мокре там плакало;
 Превила го при марадику,
 Придримла кущик док цицало
 И видзи вошне таку слику:
 Пать, постал хлоп єй Іван мали,
 Статочни, красни и лагодни;
 Не крипак є – вон, пать, шлебодни,
 Шлебодна жена жиє з нїм
 И вони двою жито коша,
 Не паньске то – вони на своїм.
 Весело идзе обидвоім,
 А дзєци им єдзєне ноша.
 Аж сегинїца ше ошмихла...
 Зорвала ше – и нет нічого.
 Превила сина, чежко здихла
 И знова шерп до рукох вжала
 Бо ище фалат дожац мала.

РОЗРИТА МОГИЛА

Швету цихи, краю мили,
 Україно мила!
 Чом це, мамо, збещесцели,
 Чом це цма закрила?
 Чи ши ше пред виход слунка
 Богу не модлєла?
 Чи ши дзєци обичаю,
 шора не учела?
 „Модлєла сом ше, старала,
 Дзєнь и ноц не спала,
 Обичаю их учела,
 Ніжно допатрала.
 Росли, росли мойо квити,
 Добри мойо дзєци,
 Пановала и я дараз
 На широким швеце.
 Пановала... Ей, Богдане,
 Нєрозумни сину!
 Попать тєраз на мамочку,
 Свою Україну,
 Цо шпивала над колїску,
 През плач ци шпивала,
 Зоз шпиванку красну долю
 Дармо випатрала.
 Ей Богдане, Богданочку!
 Кєд бим тото знала
 Давно бим це задавєла,
 Под шерцом приспала.
 Степи мойо розпредани
 Жидови, Нємцови,
 А синове на цудзини
 Служа цудзинови.
 Дніпро, брат мой, уж прєсиха,
 Уж ме напущує,
 А могили мойо мили
 Москаль розкопує.
 Най лєм копе, най розрива,
 Ша не глєда свойо.
 Дотля най у цудзих рукох
 Рошню дзєци мойо,
 Цо поможу Москальови
 Власц зоз силу тримац,
 Од мацєри поплатану
 Кошулю однімац.
 Помагайце, знєлюдзєни,
 Мацєр розопинац”.

Уздлуж-крижом розкопана,
 Розрита могила.
 Цоже вони там глєдали?
 Цо там давно скрили
 Прадідове? – Ей, лєм кєд би,
 Кєд би нашли тото цо там поховали,
 Мац и дзєци тєраз би не бидовали.

З українського прєспивал Михал Рамач

ЛЕСЯ УКРАЇНКА (1871–1913)

ГУ 150-РОЧНІЦІ НАРОДЗЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ДОДНЬОВО ОГНІ

Цемна ноц шицких людзох вистатих закрила,
чарни кридла широки над німа розвила.
Вечарши огні погашени;
Шицки у сну улагоєни.
Пред владарку ноцу шицко ше хия.

Гоч шпиш, гоч ши будни, покор ше цмей сили!
Щешліви хто шніє сні мили!
Одо мнє сон мили вше сцека,
Як конєц тей ноци дочекац?
Около шицко шпи, як у могили.

Прицискали ми душу зли привидзєня,
Нє могла сом стануц, змучена.
Зорвали ме зарї чисти,
Принесли ми чудєсни висти –
Додньово огні ше пламеня.

Додньово огні – побидніцки, шлєбодни,
Цмотиню надвладац годни.
Ище шпя зарї слунково,
А уж горя огні додньово –
То паля их людзе роботни.

Та ставай хто живи, чия думка ше спина!
Настала за роботу годзина!
Нє бой ше, ранша молга нєстане –
досц ши ше бал – додньови огонь паль
док Зорнічка нє обяви швитанє.

НА РОЧНІЦУ

Нє вон єдини ю полюбел
як прекрасну дзивчину,
з писнями поєтовє давно
славєли Україну.

Вше брали од ней франти, танци,
и єй черчаци шмих,
и сказки єй, ягод квецики,
и венки плєтли з нїх.

Тот барз полюбел єй давніну,
а гєвтот мрию младку.
Вон перши ю полюбел так
як лєм син люби матку.

И гоч би була стара, бидна
вше вона мац за сина;
гоч є змарнєта, смутна,
вона єдна, єдина.

Та гоч би була аж и шлєпа,
каліка нємогава,
огень любви, як рана,
гориц у нїм нє прєстава.

Видзєла нєраз Україна
барз залюбєних панох
цо вечар забували шицко
о чим шпивали рано.

Кєд вжали цо им дала – ишли
до другєй на гєсцини;
вони нє знали цо то
знац любиц до кончини.

Вон перши за свою любов
достал чєжки окови.
До конца служєл єй, нє зрадзєл,
нє одрєк ше любви.

Любови його сила
зла шицки прєцєрпєла.
Тот огонь вєлічєзни
анї шмерц нє загашєла.

* * *

И заш лєм вше гу тебе думка леци,
 Мой упрепасцени, нещешліви краю!
 Кед це спомнем жалі ме розриваю,
 У першох шерцо смутно затрепечи.

Тоти очи вшадзи видзели насилства превельо,
 Нігдзе не видзели чежше од твоего;
 Розойчали би ше од зла телього,
 А ганьба плакац од немоци, гоч би ше сцело.

О, превельо таки слизи ше прелівало,
 Цала країна може ше до ніх зачириц;
 Та досц уж раз, даремно плач ше шири –
 Цо слизи там дзе аж и креви мало!

1895.

* * *

Венец церньови вше будзе
 красши на глави як царска коруна,
 драга на гору Голгофту
 велічнейша як ход триумфални;
 так воно було од вика,
 так и останє до вика,
 док будзе людзох на швеце
 и док будзе роснуц церне.

Але лєм теди з тих церньох
 венєц достойни настане,
 кед человек у души шлєбодни
 по волі ше з церньом заквици,
 гордо, одважно кед руци
 з квеца украси зоз себе,
 бо зна за красу иншаку
 од тей цо кричи на плоцох.

„Гей, добри людзе, лєм придзце,
 дам ше вам до рук каждому!”
 Драга на Голгофту велічна
 теди, лєм теди кед человек
 свидоми прецо идзе, дзе идзе,
 и триумф иншаки не жада,
 бо зна за висшу велічност
 од тей цо кричи з пристолу:
 „Я цар вам по ласки божей
 бо, ниа, шедзим на пристолу!”

Хто без одваги и волі
 дава най джобе го церне –
 прето же не ма досц моци
 же би ше бранєл од церня –

змилуй ше, Боже, тей креви,
 цо марни церень напої;
 лєпше и красше би було
 кед би му твар украшела
 и розвешелела дачийо
 очи на швето безбрижне.

Крик Прометей виками
 гучи вонконцом по швеце
 и заглушує гук силних
 громов цо дудня з Олимпу.
 Тисячи трони уж спадли
 и людски и божи,
 а брег титанов стаємно
 стої як вична твердиня
 тото духу цо як ураган непрерывно
 искру украднуту з неба
 роздува и огонь з ней розбовчує.

Од того урагану красше
 бриня потаргани струни
 як у майсторских руках
 стриберноструни позлацени гарфи,
 наштимовани схопно, гармонийно,
 за дитирамби облєсни.
 Так було од вше на швеце,
 так воно будзе до вика,
 будзе так док жию людзе,
 будзе так док бриня струни.

Але тот крик Прометейов
 можу зоз струнох вицагнуц
 лєм руки того хто у шерцу
 искру небесну вше чува,
 хто з роду Прометейового
 и почитує нашлїдство,
 бо памета иншаку красу
 од тей цо вше на вашаре
 руки прицагує гу бубном,
 а ноги до танцох дурністих.

Тот Прометейов потомок
 цо схопни за струни найдрагши
 руки скалїчи до креви
 на твардих струнох воловских,
 з врещаньом шерца допове
 тих струнох невиповедзени жалї,
 знаюци добре цену
 музики, музичарох и струнох,
 вон чисте злато шпиванкох
 за златну гарфу не преда.

1900.

З українського прешпивал Михал Рамач

УКАЗАЛ ДРАГУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕПОРОДУ РУСНАЦОХ

(З нагоди 150-рочниці од народзенья и 95-рочниці од шмерци Володимира Гнатюка)

О Володимирови Гнатюкови (1871–1926) и його діялносци написани числени статї и даскельо монографії, и правда же чежко повесц дацо значне, цо до тєраз не було познате. Медзитим, тримам же з нагоди такого ювілею треба повесц, гоч и повториц, тото цо вон зробел за нас Руснацох у те-дишней Южней Угорскей, нешка у Сербії и Горватскей, и по чим себе и медзи нами заслужел подзековносц и вичне паметанє.

Володимир Гнатюк ше ище як студент Львовского университету почал интересовац за фолклор Русиных у Угорскей и у остатней децениї XIX века окончел даскельо науково-вигледовацки експедиції. Так 1897. року, маючи уж одредзени информации о Руснацох у Бачки, а випатра и по совету свойого професора Михайла Грушевского, по нешка найвизначнейшого українского историчара, пришол до Бачки и препровадзел у Керестуре и Коцуре два и пол мешацї, шицко то на власни трошок, упознаваюци їх вкупни живот и записуюци їх народну творчосц. Правда же влєце було легчєйше путовац и могло ше вельо видзиц, алє за етнографа и фолклористу, хторому найважнєйше найсц людзох добрих информаторох, з хторима годзен по цали дзєнь бєшєдовац и записовац од нїх то не найвигоднєйши час, бо людзе у валалох тєди завжати зоз сезонскими роботами на полю.

Сам Володимир Гнатюк практично не охабєл записи о тим як пришол до Бачки, як ше знашол у Керестуре и Коцуре, як го ту прияли, чи мал даяку потримовку и помоц. Охабєл лєм шлїди о тим як на своїх експедицийох у Угорскей мал неприємносци, поготов од власцох, хтори го провадзєли як непознатого студента хтори бєшєдує з людзми и цошка записує. З єдним словом, бул сумнівї як политични агитатор або агєнт и прєто го з будним оком провадзєли и онєможлївїювали му роботу.

Володимир Гнатюк пришол до Бачки медзи Руснацох як студент, могло би ше повесц як млади человек без животного и наукового искуства. Медзитим, вон ту за два и пол мешацї зробел барз вельо, вєцєй як цо дакєди на таких експедицийох зроби екипа людзох. Як сам наводзи, ту непрерывно робєл – записовал од рана до вєчєра, так як робя и наднїчаре, бо так ангажовал и плацєл информаторох котри му приповєдали и шпивали. Кєд ше врацєл до Львова, даскельо роки публиковал материял, котри назбєрал и записал медзи Руснацами у Бачки, у зборнїкох – Запискох наукового товариства Шевченко у Львовє. Осємдзєшатих рокох XX века „Руске слово” позбєрало шицки тоти публиковани твори и фототипно видало 4 томи Гнатюко-

вих записох народней творчосци Руснацох у Бачки и єден том його наукових статєох и розправох о нїх прєложени на руски язык. Тоти пєйц томи прєдставяю правє богатство за Руснацох на тих просторох, а тото цо Гнатюк позбєрал за два и пол мешацї и познєйше опубликовал мож поровнац з тим цо Вук Караджич на тим полю зробєл за Сєрбох.

Познати факт же Гнатюк у Керестуре и Коцуре записал и познєйше обявєл 430 писнї, 220 прозни тексти, направєл запис традицийней рускей свадзби и позбєрал вредни материял о духовней и материялней култури Руснацох, хтори вихасновал у питаню своих наукових статєох и розправох о нїх. Шицко тото стануло до тих пєйцох уж спомнутих томох.

Володимир Гнатюк пришол до Бачки як студент, алє очиглєдно порихтани за тоту наукову експедицию и уж зоз здобутим искуством за таки роботи. Пришол ту на самим концу XIX века, у чаше кєд народна творчосц ище була жива, кєд медзи Руснацами у Керестуре и Коцуре ище могл найсц вєлїх информаторох – людзох хтори му годзинами або и днями могли шпивац писнї або приповєдац приповєдки. А як сам наглашєл, ту нашол таких добрих приповєдацох, котри би ше не могли поганьбиц за свой стил приповєдєня або виражованя анї прєд правима уметнїками писаного слова. То очиглєдно потвєрдзує же народна творчосц у тим чаше ище була жива: народну писню ше шпивало

у рижних нагодох, а и народну прозу ше часто приповедало там дзе ше людзе вечарами зберали, поготов у жимским периодзе. Прето мож повесц же Гнатюк пришол медзи Руснацох до Бачки у хвильки кед народна творчосц ище була жива – була присутна у їх каждодньовим живоце. Медзитим, вон добре замерковав же тота творчосц уж помали почала замерац: правда же ше ище досц репродуковала, а вше меней ше творели нови твори. Праве прето таке значне же Гнатюк ту пришол у хвильки кед ище могол найсц досц информаторох и позберац и записац того народне благо. Не меней значни и факт же Гнатюк бул як фаховец оспособени за тоту роботу: знал як ма записовац и порихтац назберани материял за публиковане. Шицко записовал барз прецизно, так як чул, та аж и кед до конца не розумел даєдно слово. За українску читацку публику часто давал толкованя словох котри им можебуц були меней познати. Гнатюк добре познал фолклор других славянских народох и у публикованю назбаного материялу у Бачки вше призначовал и паралели, односно указовал же подаєдни твори, теми и мотиви присутни и публиковани у подобних зборнікох народней творчосци других народох. То до одредзеной мири може шведочиц о медзисобних контактах и уплївох.

Гнатюково записи народней творчосци Руснацох у Бачки барз значни за историю руского языка, прето же у нїх прецизно зазначена народна бешеда у єдней историйней хвильки, кед вони ище не мали свою уметніцку литаратуру, а духовна проза записована у зборнікох духовней лїтератури, прози и поезії, була творена на другим языку: на чудней мишанїни церковнославянского и карпаторусинского кнїжного языка з народну бешеду. Прето, маючи як основу Гнатюково записи, мож провадиц як ше з часом язык Руснацох на тих просторах помали розвивал и мєнял.

Нажаль, народна творчосц и науково статї и розправи котри Гнатюк опублікова на концу XIX и початку XX века длуго остали непознати и недоступни ширшому кругу Руснацох у Бачки и Сриме, односно у Югославїї. Лем ридки поєдинци мали о тим інформації, але питанє кельо було тих цо у першей половки XX века мали нагоду упознац голєм часц тей його роботи. Аж шейдзешатих роках XX века „Руске слово” обявело вибор прози и поезії зоз обявених Гнатюкових записох. Значи, практично 60–70 роки шицко того цо вон зробел за Руснацох у Бачки и Сриме не доходзело до нїх. Але, дзекуючи факту же вон публиковал тоти своєю записи, науково статї и розправи, ширша українска явност и поготов наукова славистична, могла упознац Руснацох у Бачки як малу националну заєднїцу, їх народну творчосц и язык, и од теди вони присутни у славистики.

Полни трицец роки после Гнатюка нїхто не зазберовал, не записовал и не публиковал народну

творчосц Руснацох на тих просторах. Аж 1927. року Руске народне просвітне дружтво видало зборнїк народних писньох котри позберали и пририхтали за публикованє о. Дюра Биндас и Осиф Костелник. Правда же вони тоту роботу не поробели так фахово як Гнатюк, але їх зборнїк бул присутни медзи Руснацами у Югославїї у чаше медзи двома шветовима войнами и мал и практичну вредност: людзе го читали, а виroyтно го хасновали и гудаци, шпиваче котри виводзели народни писнї на рижних програмах и концертах и народни хори. Поровнуючи народни писнї хтори записал Гнатюк и тоти записани у зборнїку хтори пририхтали Д. Биндас и О. Костелник, мож обачиц як ше у новшим чаше народна творчосц вше баржей гашела: старши народни писнї ше помали трацели з народного памєтаня, цо шведочи факт же велї, опубліковани у Гнатюковим зборнїку, у новим зборнїку уж були значно пременени, часто зачуванни лєм у фрагментах, або ше з єдней писнї зазначеной при Гнатюкови у Биндасовим – Костелниковим зборнїку находза часци у вєцєх писньох.

Гнатюк на основи народней творчосци Руснацох и їх духовней култури заклочел же вони часц українского народу и то непрерывно доказовал у своїх наукових роботах. Такой по обявїованю першей обяжней студії о Руснацох з насловом „Руски населєня у Бачки” 1898. року, хтора у ствари була його семинарска робота, котру написал и одбранєл при проф. М. Грушевскому, у науковей славистичней явности зявели ше иншаки становиска о националней припадності Руснацох. Визначни науковци слависти, Чех Франтишек Пастрнек и Рус Александер Соболевски, доказовали же на основи языка, на хторим Гнатюк позберал и опубліковал народну творчосц Руснацох, їх треба тримац за Заходних Славянох, односно за Словацох. Гнатюк вошол до полємики з опонентами, припознаваючи же у языку Руснацох у Бачки єст досц елементи заходнославянских, поготов словацкого языка, але прешвєчлїво доказовал же язык, гоч є барз важне, не може буц єдине мєрацло у одредзованю националней припадності єдного народу. Вон поготов доказовал же духовна култура Руснацох, писменосц, релїгия, обряд и народна творчосц ясно указую же Руснаци баржей повязани з Восточними Славянами и же су по походзеню найблїзши гу Українцом. Полємика о языку и националней припадності Руснацох тирва по нєшка. Други, за Гнатюка барз важни аргумент у одредзованю националней припадності єдного народу то його становиско о самим себе и становиско його сушєдох. Факт, же Руснаци у Бачки и Сриме у чаше кед Гнатюк наживєл тоти краї, гоч мали контакти зоз Словацами, нїгда ше не тримали за Словацох, ані тутєйши Словаци их не тримали за своїх сонароднїкох, а и Серби, Немци и Мадяре у тих країох не идентифіковали Руснацох зоз Словацами.

Важне наглашиц же Володимир Гнатюк, преучуючи народну творчосц и язык Русиных у Угорскей, добре замерковав як ше одвивал процес їх асиміляції на території дзе жили помишани з Мадярами, а поготов зоз Словацями. Там дзе уж длуґши час жили медзи Словацями як меншина, Русини були у векшей мири асиміловани, а тих асимілованих Русиных вон наволює Словяками, правяци на таки способ розлику медзи німа и тима Русинами котри у меншей мири були асиміловани, односно вельо блізиши гу Русином з другого боку Карпатох. Ту наглашимо же и Иштван Удвари, мадярски науковец котри вельо виучовал прешлосц и культуру Русиных у Угорскей, на материялох канонскей визитації грекокатоліцкей Мукачевскей епархії з 1806. року указал механізми як ше одвивала асиміляція Русиных грекокатолікох у стредкох дзе жили помишани, часто як меншина, медзи Мадярами и Словацями, и як з часом з Русиных грекокатолікох поставали грекокатоліки Мадяре и Словаци. У дальшей прешлосци Словаци и Мадяре були римокатоліки и протестанти, и нігда у значнейшим чишле не були православни, а у историй познати процес преходзєня на грекокатоліцку виру православних, але не и римокатолікох и протестантох, односно Словацох и Мадярох. Очиглядне, найвекша часц нешкайших грекокатолікох Мадярох и Словацох русинского походзєня, без огляду же ані вони ані офіційна мадярска и словацка историоґрафия и лингвистика то не любя чуц и намагаю ше виношиц рижни гипотези и правя чудни конструкції же би заобисц историйну правду.

У своєї студії „Руски населєня у Бачки”, котру написав непосредно по врацаню з тей науковей експедиції, Володимир Гнатюк приказав вкупни дружтвени и привредни живот тутейших Руснацох. Приказуючи їх привредни живот, наглашовав же у тей сфери діялносци, у польопривреди и статкарстве, у організованю газдовствох, у каждодньовим способе живота, вони у каждым поглядзе стоя вельо лепше и висше од других Русиных у Угорскей и од Русиных/Українцох у Галичині. Правда, вон добре замерковав и указав же и медзи німа присутни вельки соціальни розлики, же єст вельо худобних селянох и наднічарох, котри барз чежко жию, и же досц вельки противсловносци, а часто и непримирлїви одношеня медзи богатима и худобнима, цо ше обачує у каждодньовим живоце и одражує ше и у народней творчосци. О духовним, культурним, просвітним и націоналним живоце Руснацох у Бачки Гнатюк не мал таке високе думанє. Несподзивало го як вони висловйовали своєю задовольство же маю владику своєї націоналносци, Юлія Дрогобецкого, по походзєню Русина зоз Закарпат’я, бо добре видзел же тот вельки Русин ніч не зробел за культурни и націонални живот Руснацох. Дрогобецки бул промадярски орієнтовани, Русин хторому мадярон-

ство було политични и націонални идеал. Гнатюк добре замерковав як и медзи Руснацями у Бачки процес націоналней асиміляції, односно мадяризації постава вше моцнейши. По нім, державна школа на мадярским языку наймоцнейше средство асиміляції прето же ше у ней систематично асиміловало младе поколєнє. Окреме наглашовав же при тутейших Руснацох барз слабо розвиту культуру живот и націонална свідомосц. Понеже у рускей заєдніци не видзел моци котри би ше могли одлучно противставиц процесу мадяризації котри непрерывно моцнєл и уходзел до шицких сферах дружтвеного живота, Гнатюк предвидзовав, же кед ше швидко дацо не пременї, Руснацох у тих крайох релативно швидко годна знайсц націонална шмерц, подобно як ше то одвивало у горніх крайох Угорскей. Медзитим, вон заш лєм верел же тоту руску заєдніцу мож виратовац од подполней націоналней препасци, а єдине рішенє видзел у тим же би Руснаци послали на школованє до Галичини одреджене число школярох котри би ше там виховали и воспитали у націоналним духу и познейше, кед би ше врацели як млада интелігенция, могли би у своєї заєдніци розпочац процес національного препородзєня. Гнатюк у Керестуре пробував пренайсц медзи старшу школску младежу и младу интелігенцию будучих активних діячох на культурним, просвітним и націоналним полю и установел контакти и сотрудніцтво з Дюром Биндасом, Дмитрійом Надьом, познейше и з Гавриїлом Костельником. Так помали створене ядро рускей интелігенції, котра по розпадованю Австро-Угорскей 1918. року, у новей держави – Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох / Кральовини Югославії, одлучно розпочала процес національного препороду Руснацох.

Володимир Гнатюк мал значну улогу у наставаню рускей літератури. У хвильки кед му розчаровани Гавриїл Костельник писав же не видзи смисел писац и публикувац на руским языку, Гнатюк го потримав и прешвечел же треба же би писав и обявйовав праве на тим языку и помогнул му обезпечиц средства за опубликованє його Идилского венца „З мойого валала”. Познейше Гнатюк написав красни приказ того Костельникового твору, та и на тот способ потримав молодого поету.

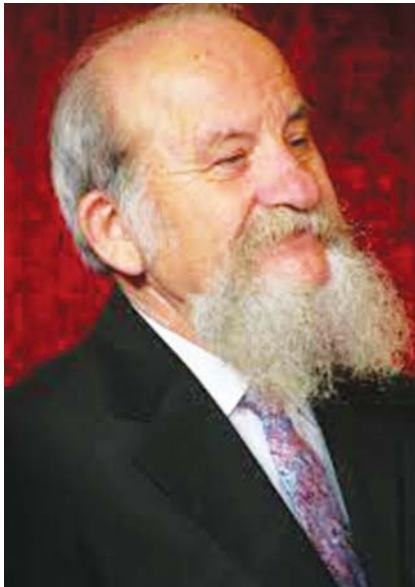
На концу мож повєсц же найвекша заслуга Володимира Гнатюка же позберав и опубликовав народну творчосц Руснацох, написав о ніх важни науково статї и розправи и на тот способ з німа упознав ширшу українску явносц и увєдол их до славістичней науки; же указав опасносц и механізми націоналней асиміляції у стредкох дзе Русини/Руснаци жили у мишаних стредкох и же установел контакти з младу руску интелігенцию и указав єй потребу и драгу національного препороду Руснацох.

Др Янко Рамач

ВЕЛИКОМУ ПРИЯТЕЛЕВІ БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКИХ РУСИНІВ

(З приводу 85-тої річниці з дня народження академіка М. Мушинки)

Вітаючи ювілейне вісімдесят п'ятиріччя з дня народження Тобі, дорогий мій друже Миколо, мені перед очима пролетіло всіх 56 років нашого знайомства й дружби. За цих п'ять з половиною десятиліть багато того відбулося – доброго, й не так доброго... Тобі і мені! І нашому народу... Але, у цій нагоді слово йде про Тебе...

Починаю від доброго...

До першого нашого контакту дійшло зовсім випадково й несподівано. Стаалося так, що тепер уже давнього 1964-го року дійшов до мене лист від учителя в львівській середній школі пана Василя Хомика, в якому він, між іншим, пише й таке:

„З цікавленням та захопленням читаю кожну принагідну інформацію про вашу благородну працю на збереженні та розвитку власної культури. Щойно сьогодні я прочитав у „Нашому слові“ статтю О. Хиліяка про зустріч з Вами й вирішив звернутися до Вас.“

Він далі пояснив і причину цього звернення до мене. (Я тоді був на посаді головного й відповідального редактора газети „Руське слово“). Він займався збирання духовного народного скарбу лемків/русинів, та його публікуванням у різних часописах, журналах, а найчастіше у „Нашому слові“, яке виходить у Польщі. При кінці листа він просив мене надіслати йому „Руське слово“, Антологію поезії та збірку народних пісень.

Зрозуміло, я йому надіслав бажані публікації й відповідь на його листа, але – на відміну від його листанаписаного українською мовою – я його написав мовою тодішніх тзв. югославських русинів, датовано 9. листопада 1964. року. Натомість, замість пана Хомика, який слабо зрозумів нашу мову, відповідь, половиною листопада того самого року, на одній листівці зі Львова надіслав ніхто інший лише мій майбутній великий друг, Микола Мушинка, якого я вважаю й своїм побратимом! Як я пізніше довідався, він там відвідав свого друга пана Хомика й мав нагоду прочитати мого листа і відразу надіслав згадану листівку на мою адресу. На цій листівці він написав, що з огляду на нашу мову, нашою прабатьківщиною мала б бути Східна Словаччина, та він тому зацікавлений ближче з нами пізнатися, бо, каже, й він є русин і там живе. І ще додав, що незабаром, після повернення додому, напише обширнішого листа. Так воно і сталося! У цьому листі він себе так представив:

„А зі Східної Словаччини. Працюю викладачем на Пряшівському філософському факультеті Університету ім. Шафаріка. Моя спеціальність – фольклористика. Мене дуже цікавить питання руського населення у Бачці, але, на жаль, наші зв'язки з Вами дуже обмежені і майже їх нема. А це велика шкода. Все-таки, хоч ви

під впливом історичних обставин переселилися в інший край, мову і культуру свою ви зберегли. А вона переконливо свідчить, що Ваша прабатьківщина є в Східній Словаччині.“

Частіша переписка між Миколою та мною розпочалася від 18. лютого 1965-го року На запрошення Миколове, ми 25-го липня 1965-го року, разом з Юрієм Варгою, тодішнім директором нашого видавничого підприємства, й нашими дружинами, завітали до Пряшева. На жаль, через повинь у нашому краю, ми були змушені кілька разів відкладати поїздки, не маючи змогу повідомити Миколу про це. До Пряшева ми приїхали мосю „фіаткою“, маючи на диспозиції лише дві адреси: М. Мушинкову та адресу КСУТ-у. Після короткої телефонної розмови, нас прийняв на КСУТ-і тодішній секретар пан Федір Гула. Під час приємної розмови, пан Гула нам допоміг зустрітись з Миколою. Була це незабутня зустріч. Не лише як рідних з рідним, як ніби з споконвіку знайомих. Була це історична зустріч. Сьогодні я це сміло можу сказати, бо це підтверджують понад п'ятдесятирічні культурні зв'язки нашого народу, який проживає у нинішній Сербії і нинішній Словаччині. Вони вже такі постійні, як би неначе ніколи не були перервані...

А – були! Не нашою виною. Наслідком ускладнених обставин у наших країнах.

Це належить до „не так доброго“...

Твоє понад двадцятилітнє звільнення з університетської посади, змушення кілька років бути пастухом в артілі, потім кочегаром у котельні, спроби знищення творчого наукового потенціалу... А при тім прийшлося годувати чотирьохчленну родину, пильнуючи її гідність... Про це можна було б написати не лише одну книгу „Колеса крутяться“ (своєрідну автобіографію, яку ти опублікував у 1998-му році), а принаймні ще три! Бо, і тоді знайшлося спосіб для зустрічей. А й твої наукові праці бували оприлюднені знаючи автора, хоч і під псевдонімом. Таку голгофту недай, Боже, нікому!

Але, врешті-решт, довелося, що правда, хоч і далека, все-таки – досяжна! Хоч і не без труднощів, тебе реабілітовано. Ти повернувся на факультет і звіттам видійшов на пенсію. До того часу ти опублікував масу цінних наукових та інших книг і на підставі того тебе обрано іноземним членом Національної академії наук України... Знову маємо можливість і особисто зустрічатися, обмінюватися досвідом, спілкуватися не лише вдома, а й інших країнах (гадаю, що і цій „короні“ раз прийде кінець!), як було й це наше „спіткання“ три роки тому на „Лемківській ватрі“ у Ждині (Польща).

Хвала Богу, мій друже-побратиме, що ти не збираєшся „випускати пера з рук“. Правда, що ми вже у похилому віці (тобі 85, мені 88) але нам присуджено таку долю, що перестати працювати не сміємо поки нас розум служить і здоров'я дозволяє. Бо: ми знаємо, ми можемо, ми хочемо, ми МУСИМО!

Від того імені, дай, Боже, Миколи кріпкого здоров'я і творчої наснаги – „на многая і благая літа“!

Новий Сад, 31 січня 2021 р.

Юрій Латяк

ИНТЕРВ'Ю ІНТЕРВ'Ю

ДУХОВНИ ТВОРИ НАДЖИЮ РУСНАЦОХ

(З нагоди животною ювілею академіка Юліяна Тамаша)

У 2020. року Юліян Тамаш, академік двох академій, ВАНУ і НАНУ, наш познати університетски професор, писатель, поета, есеїста, романсир, літературни критичар і историчар лі-

тератури, наповнел 70 роки живота. Його богата літературна творчосц і втворена кар'єра університетского професора, хтори нешка у заслуженої пензії жиє у своїм родзеним месце Вербаше, пону-кла нас побешедовац з ним як о прешлосци, так і о терашньосци, а з нагоди животною ювілею.

Того року обявели сце три кніжки. Цо можеме у нїх пречитац, окреме у найновшей, теорійней кніжки, обявеної у београдскей Видавательної хижі „Алма”? Кому у нешкайшим дружтве то потребне, або кому би мало буц потребне?

– Перша, „Триски з велькей души – апокрифи з Бачки і дияспори”, приказує историйни особи хтори звичайни людзе і не споминаю ше у писаних историйох народу, але їх характери лебо судьби незвичайни і поучни же заслужую паметане. У вязи з условеносцу характера зоз судьбу, чи упліву судьби на характер, Г. Костельник видзел главну моц Библиї. Тоту тезу мали би потвердиц і апокрифи пред читачами.

Друга, „Індивідуална поетика Владимира Кирди Болхорвеса”, обявена у „Прометею”, приказує вязи з ділом Д. Г. Велса, Т. Мана, Толстога, Крлежи і Костельника, як утопийни дружтвени романи і поезию геутеранизма. Ту література гіпертрофована гомологія преписаней стварносци.

Трета кніжка, з београдскей „Алми”, „Методологийни орієнтації у виучованю літератури” ви-німкова по тим же теорійно і з інтерпретациями поєдиних творох, класикох шветовей і сербскей літератури, найчастейше компаративно, приказує

предносци і слабосци дзешатки методологийних орієнтаційох. При тим не преферує ані єдну з нїх, трима же сама структура і смисел твора опредзелюю найплоднейшу. Водзаци методологове тримали ше єдней методологийней орієнтації, з чим метода охудобнювала потенциялни смисли твора. Процивно французкей компаративистичней школи хтора ше вичерпйовала у опису уплівох, америцкей исторії идеяох, теория историйно-типологийних аналогійох В. М. Жирмунского твори трецу методологийну орієнтацію, хтора твори спатра знука общей і шветовей літератури, уключує і заходноевропейски, восточни, такв. вельки і мали літературни традиції, і шлідзи за трецим, інтегралним становиском – ані погляд на вельких зоз становиска малих, ані вельких на мали – бо креативни спокуси літературней творчосци исти за шицких. Источасно, кніжка ше намага, кельо то можлїве, рационалізує основу літературного твора і аж вец почина права робота, же би толковач/читач на тей емпирійней основі описал меру неповторлївей розлики, іноваций, по хторей твор заслужує паметане і високе вредноване знука целосного літературного і животною искусства/прешвеченя/досвиду.

За кніжку видаватель написал же такей нет у сербскей і шветовей літератури. Наменєна є, значи, шицким хтори сцу компетентно виучовац і вредновац літературни твори прешлосци і терашньосци. У ней тото цо сом роками на триецц університетох швета викладац на докторских студійох як власне похопйоване природи літератури, єй функціонованя і найточнейшого розуменя і вреднованя.

– Рахуєм на посмертну сатисфакцію, та кед пишем, шведочим о терашньосци, тримам ше вичних, универзалних вредносцох і мерам яке то може мац значенє о сто і вецей роки, кед чловечество прежиє на тей планети.

Зоз вецей як шейдзешат кніжкох написаних по руски, сербски і українски, хтори би були найважнейши цо бисце видвосли, по вашим чувстве, або по важносци?

– Тото цо до рускей літературней традиції спада то, у поезії „Шпитальске шветло”, „Потїха природи”, „Златна хмара” і „Центурион”. Од романох „Окупани у вичносци” і „Дерегля з мрийох”.

Есеї „Над хтори дума” и „Складанє идентитетох” кнїжки з науки о литератури. Ту и „История русской литературы”, „Лїтопис и история Руского Керестура”, монографїї о Костельникови, Ковачови, Папгаргайови и Кирдови. До української літературної традиції припадаю „Українська література медзи Востоком и Заходом”, монографія о Костельникови и цала русинскоязычна моя творчосц. До сербської літературної традиції іду „Медзи літературну теорію и інтерпретацію”, „Дарунки моїх братох”, „Велькосц малочислених” и „Методологійни орієнтації у виучованю літератури”. У нїх руска література и култура дефіновала идентитет, уведла русинистику до універзитетської славистики, описане хтори то неповторліви вредносци, жридливо українски, унешени до скарбніци шветовой літератури и хтора то мера грекокатоліцкей заслуги Костельника за українську літературу и філософію медзи католичанством и православїєм, а сербській традиції доприношене видзим у поезії „Испред смртног таласа” и романох „Десет љубавних заповісти”, „Мономах, мєрач посмртног времена” и „Тиски цвет”. О тих кнїжках пишу компетентни літературознавци и писателе у зборнїку „Рецепция діла Юлиана Тамаша, а обявел го новосадски Філозофски факултет. Нажаль, медзи Руснацами нет младшей особи хтора би мала компетентни увид до моєї розконареней творчосци. Тоти старши професоре и академикове, цо о ней писали, помарли. Єдна часц мало зна и не розуми, друга ме ненавидзи пре українську орієнтацію чи зависц. Так ми остава стреднеєвропейски контекст, як и Костельникови и Данилови Кишови. Хто шицких, тот нїчий.

– На боку сом уметносци, против политики, окреме як припадник засідниці хтора зна цо не сце буц, а не зна цо є. Таки поєдинци и засідниці, єства, осудзени на щезованє. З тим ше намагам же би духовни твори наджили Руснацох и мойо уж витрошене цело. Вони єдино можу тирвац у часу покля чловєчество зачува памєтанє...

Кед нешка спатраце вецей як трицєцрочну роботу Катедри за руски язык и літературу, чи сце задовольни зоз шлїдами яки охабєла, з єї резултатами, чи могло вецей?

– Кед сом одходзел до пензії, питал сом ше колегом, цо у науки требало ище поробиц, а я не поробєл? Не знали ми найсц дзиру. При мнє мало дипломовали на литератури. За литературу треба мац смисєл. И тоти вчас помарли. Велька вєкшина ишла на язык хтори не научели шорово. У цалосци патрим и думам же основни роботи поробєни у языку, літератури и исторії, алє могло то прецизнейше и глїбше, кед би и науковци не були суетни людзе зоз своїма стереотипними прєшвєченями и страхами, або огранїченими способносцями. Патрєли цо обчєкує актуална власц и єї ше прилагодзовали на чко-

ду науки. Я ше намагал у науки почитовац факти, зложеносц студийних ситуацийох и вєц виводзиц заклочєня, без огляду на обчєкованя власци. То драго одплацєм и нєшка, и материялно и духовно, и при Руснацох и у Сербії, виклочєни зоз явного живота, живи поховани. Права меншинох, окреме рускей, вше менєй финансєвани и власц чєка же би нам швичка догорєла.

Яки статус нешка ма ВАНУ, котрей сце були на чолє у трох мандатох?

– ВАНУ нешка жиє виртуално. Власц ю не финансє, алє мамє Фондацию „Храбак” за обявїованє докторских дисертацийох. Каждого року обявюєме по два, по нешка обявени понад трицєц. Вєкшина членох живи, дасєдни замарзли статус, дасєдни помарли. Тєраз розписани конкурс за нових членох, тих хтори вєря до идєї войводиньского културного идентитєта и хтори єкономски и интєлєктуално независни. Коло дзєшєц науковци и уметнїки явну поволанку прилапєли. Шицки вони маю витворєнє діло.

– Цєши мє же чєжши вибор тирвацши. Фундаментални роботи у науки заш лєм покончени, без огляду же могло то лєпше, окреме же нас було мало. Поробєнє вецей як цо то поробєли вєльо числєнши институтції у филології и исторії, гоч хасєн за практични живот завиши од власци, а не од людзох на Катєдри...

У своїх пензионєрских дньох, цо пише Тамаш Руснацом?

– Розпочал сом универзални роман „Тайна вєчєра”, амбиєнтовани до руского швета, алє пишем го по сербски. Руску кнїжку власц вецей не финансє, а медзи Руснацами моя творчосц не наишла на прилапїованє, та ми нїч не остало, алє писац о Руснацох, за Руснацох, алє и цали швет, як ше то апостоли злєкли кєд Исуса розопяли, посцєкали, и аж кєд ше почувствовали кєльо-тєльо безпєчни, предлужєли шириц його учєнє и правиц цєркву, односно бизнис по логики кєждєй шветовнєй оргєнизаций. Приповєдач нєдовирлїви апостол Тома, то моя визия, у нєй Христ умар на крижу и прєто нешка чєжко найсц пандани апостолом Петрови и Павлови. Вєкшина коло нас Юдовє.

Коло того, з часу на час напишем писню чи кратки єсєй. До вєльких наукових громадох ше не лапам, бо нет хто би то финансєвал, анї ми не оможлївени путованя. Прє нємилосц у тєй власци, и державнєй и рускей, остава ми пошориц своїо літературнє діло, з меншу практичну дньову употреб, алє бизовнєйшу уходиццу за вичносц.

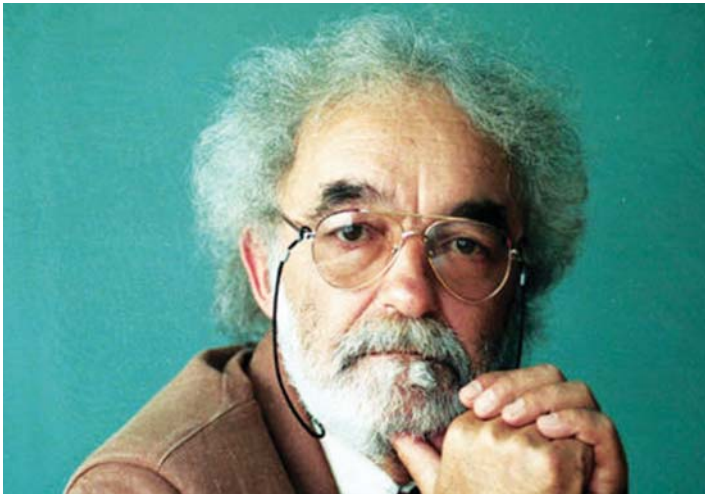
Розгварку водзєла Олєна Планчак-Сакач

Руске слово (Нови Сад)

PRIPADNIK MANJINE LAKŠE SE OSLOBAĐA OD IDEOLOŠKE PROPAGANDE

(Intervju Mihala Ramača za *La Voce del Popolo*)

Mihal Ramač je književnik, publicista, pesnik i novinar. Bio je glavni urednik dnevnih listova „Naša Borba“ i „Danas“. Kao hrabar čovek i intelektualac suprotstavljao se režimu Slobodana Miloševića, danas je veoma kritičan prema autoritarnom režimu Aleksandra Vučića. U ekskluzivnom intervjuu za naš list Ramač govori o sebi, o Jugoslaviji, o rusinskoj zajednici kojoj pripada. Priseća se i kontakata s italijanskom zajednicom Istre i Kvarnera.

Vi ste odrasli u bivšoj Jugoslaviji, Vaši preci su živeli u Austro-ugarskom carstvu. Sami pripadate rusinskoj zajednici u Srbiji. Kako biste definisali Vaš identitet?

Moji preci doselili su se na teritoriju Vojvodine 1751. iz današnje Zakarpatske Ukrajine. Tad je i tamo i ovde bila Habzburška monarhija. U sećanjima mojih predaka uvek se spominjao „stari kraj“ i Karpati, planine iz kojih su oni došli u ovu ravnicu. Čuvali su se narodni običaji, pre svega oni vezani za Božić i Uskrs. Čuvale su se narodne pesme, narodni vezovi, koji su identični s onima u Ukrajini. Sačuvan je jezik predaka, koji je najbliži zapadnim dijalektima ukrajinskog. Od ranog detinjstva roditelji su me učili da smo mi Rusini deo ukrajinskog naroda. Tako se osećam i danas. Inače, ljudi u Zapadnoj Ukrajini (Galiciji) su se sve do druge polovine XIX veka nazivali Rusinima. Tako su ih nazivale i habzburške vlasti, koje nisu želele da se oni poistovećuju sa sunarodnicima koji su živeli u Ruskom carstvu. Ruska vlast je takođe zabranjivala ukrajinsko ime, pa je Ukrajinke nazivala Malorusima.

U Vojvodini su tada živeli Mađari, Srbi, Podunavske Švabe, Slovaci, Rumuni... Čuvanju nacionalne svesti doprinosila je činjenica da su Rusini bili katolici vizantijskog obreda (grkokatolici). Time su se razlikovali i od pravoslavnih i od evangelika (luterana) i od katolika latinskog obreda, to ih je čuvalo od asimilacije

Recite nam nešto o rusinskoj zajednici, kako živite, kakve su vaše najbitnije institucije...

U Srbiji danas ima oko 15 hiljada Rusina. Postoji jedna osmogodišnja i jedna srednja škola s nastavom na rusinskom jeziku. U nekoliko škola omogućeno je fakultativno izučavanje maternjeg jezika. Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu od 1974. postoji Odele- nje za rusinski jezik i književnost. Izdavačka kuća *Ruske slovo* (Rusinska reč), koju delimično finansira država, izdaje istoimene nedeljne novine, tromesečni časopis za književnost i kulturu *Svetlost*, dečji mesečnik *Vrt* i omladinski mesečnik *Mak*, te desetak knjiga godišnje. Na rusinskom sam objavio sedam knjiga pesama.

Pripadnost malobrojnoj nacionalnoj zajednici nisam doživljavao kao poteškoću ili problem. Uvek sam pisao i na maternjem i na srpskom jeziku – i poeziju i prozu. Kao novinar sam uglavnom radio u listovima na srpskom jeziku. Kao pripadnik manjine čovek se lakše distancira od političke propagande kojoj podleže većina stanovništva, kako u komunističko vreme, tako i pod nacionalističkim režimima krajem XX i u prvim decenijama XXI veka. Pošto nisam opterećen idealizovanjem prošlosti mog naroda i obožavanjem junaka ili svetitelja iz davnih vremena, smešno mi deluje kad gledam kako se u Srbiji – već tridesetak godina – stvara lažna, izmišljena slika o bližoj i daljoj prošlosti, kako se prekravaju istorijske činjenice. Recimo, predsednik srpske vlade pod nemačkom okupacijom se 1942. hvalio kako je Srbija „prva Judenfrei država u Evropi“, a danas se govori da su Srbi uvek u istoriji bili bliski s Jevrejima.

Prvih godina posle Drugog svetskog rata, italijanska manjina je imala ogromne poteškoće, pošto su je vlasti smatrale kao potencijalnu opasnost za SFRJ. Naročito posle 1948. godine, Italijani su bili u veoma teškom položaju. Kako je taj period izgledao kod Vas?

Mi u Srbiji nismo znali gotovo ništa o sudbini Italijana u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji. Ja sam o njima saznao više tek 1986. godine, kad sam počeo da prevodim antologiju italijanskih pesnika u Jugoslaviji. Sastavljač antologije Giacomo Scotti otkrio mi je novi svet – *le foibe*. Bio sam šokiran da se tako nešto – masovna ubistva i egzodus – dešavalo u mojoj zemlji. Tek tada sam saznao da su sličnu sudbinu doživele i Podunavske Švabe u kraju u kojem živim, na severu Srbije. Pomenuta antologija izašla je 1987. pod naslovom „Na udaru mora“.

Rusinska zajednica imala je mogućnosti za negovanje sopstvenog jezika i kulture, ali su joj, zbog složenih političkih odnosa s tadašnjim Sovjetskim Savezom, onemogućavani kontakti s matičnom zemljom, Ukrajinom. To se promenilo tek 90-ih godina prošlog veka, kad je Ukrajina postala nezavisna država. Moja ćerka studirala je u Kijevu, danas radi kao predavač rusinskog i ukrajinskog jezika na univerzitetu u Novom Sadu.

Vi ste studirali u Rimu. O tim godinama pišete i u Vašoj knjizi „Zov vedrih vidika”. Imate li još neki odnos sa Italijom, šta Vam je ostalo od tih godina koje ste proveli u Rimu?

Dečak iz komunističke Jugoslavije dolazi u Italiju septembra 1967. godine. Stižem na stanicu Termini, čeka me otac Sapeljak, potonji grkokatolički vladika u Ukrajini. Prvi put gledam Koloseum, Baziliku Svetog Petra, ostale rimske znamenitosti. Narednih godina živim u Via Boccea 480. Tamo je Pontificio Seminario Minore Ucraino, pored divne crkve svete Sofije. Duhovnik mi je bio Stefan Čmilj, salezijanac koji je dvadeset godina pre toga u Argentini bio duhovnik dečaku koji se zvao – Jorge Mario Bergoglio. Kad je postao papa, on je u jednom od prvih intervjua sa zahvalnošću spomenuo svog nekadašnjeg vaspitača. Dečak iz siromašnog sela iz komunističke Jugoslavije otkriva svet u slobodnoj Italiji. Čita rimske i grčke klasike. Putuje u Napulj, Raveno, Firencu, Milano, provodi leto u Val d'Aosta gledajući svaki dan veličanstveni Monte Cervino. Te davne slike uvek su mi pred očima.

Godine 1983. bio sam u Italiji kad je pala vlada. Po povratku napisao sam o tome članak za list *Dnevnik* u Novom Sadu. Ponudili su mi da svake nedelje pišem jedan prilog o Italiji. Glavni izvor bio mi je nedeljnik *Panorama*, koji se mogao slobodno kupiti u Jugoslaviji. Nekad sam kupovao i list *La Repubblica*, koji je osnovao legendarni Eugenio Scalfari. Rubriku *Obično neobična Italija* pisao sam nekoliko godina.

Često sam kao mlad novinar u ponoć slušao vesti RAI, kako bih saznao ono o čemu nisu izveštavali jugoslovenski mediji. Dakle, Italija je ostala moja velika ljubav za sva vremena. Ovih teških dana često se sećam godina provedenih u toj divnoj zemlji.

Vi ste bili glavni urednik nekoliko novina, spomenaćemo ovde samo Našu Borbu i Danas. Čega se najviše sećate od tog perioda? Tada je vladao Milošević... Ima li razlike izmedju tadašnjeg novinarstva i današnjeg?

U zemljama gde je na vlasti jedna partija i jedna ličnost nema slobodnog novinarstva. Vlast na sve načine guši nezavisne medije, sve koji ne prihvataju da budu sredstvo propagande. U vreme vlasti Slobodana Miloševića današnji predsednik Srbije Aleksandar Vučić bio je ministar informacija. On u punoj meri primenjuje tadašnju praksu. Slobodni mediji su pod svakodnevnim političkim pritiskom i finansijskim iscrpljivanjem. Režim, recimo, zabranjuje državnim i privatnim kompanijama da se oglašavaju u takvim medijima. Nezavisnim novinama je otežana distribucija. Svih pet televizijskih kanala koji koriste javne frekvencije kontroliše vladajuća partija. Pod njenom vlašću je i većina lokalnih televizija. Srećom, preko pojedinih kablovskih televizija može da se gleda jedina nezavisna televizija, N1. Mogu da se gledaju strani kanali – CNN, BBC, Al Jazeera... Ko želi, može da sazna šta se zbiva u Srbiji i u svetu. Međutim, velika većina stanovništva gleda nacionalne kanale i veruje im. Što se tiče informisanja, građani Srbije žive u sličnoj situaciji kao ljudi u Rusiji i srednjoazijskim

zemljama koje su nekad bile deo SSSR. Dakle, informativni mrak i zaglupljivanje.

Kako živite u ovom periodu u karantinu, čime se bavite i šta mislite o onome što se dešava sada u Srbiji? Vanredno stanje, policijski čas... Vi čak ne možete ni u šetnju...

Slično iskustvo imao sam u vreme NATO bombardovanja, kada sam živio u selu. Ali, tada nije bila ograničena sloboda kretanja. Svaki dan sam vozio bicikl i družio se s prijateljima. Sad su kontakti onemogućeni. Prvih pet godina ovog veka bio sam slobodni novinar, pa sam veći deo dana sedeo kod kuće, pisao i slao tekstove redakcijama u Srbiji i inostranstvu.

Od penzionisanja 2016. godine svakog dana sam po nekoliko sati zajedno s bratom Jankom prevodio Bibliju na rusinski. To je prvi prevod Svetog pisma na taj jezik.

Dakle, višecasovna samoća mi nije strana i ne pada mi teško. Međutim, pre vanrednog stanja sam nekoliko puta dnevno izlazio na šetalište pored Dunava. Skoro svaki dan sam po sat-dva pecao ribe. Navikao sam da svakog dana posmatram neponovljivu reku i da se divim njenoj moći i lepoti. Sad je i to zabranjeno.

U izolaciji sam preveo na maternji jezik 1. eklogu Vergilijevih *Bukolika*, nekoliko stotina stihova iz Ovidijevih *Tristia*, nekoliko stotina stihova Adama Mickjeviča...

Srećom, stanujem u zgradi iz prve polovine XVIII veka, koja ima dugačak hodnik. Tih dvadesetak metara su mi jedini prostor za šetanje. Obaveznu izolaciju primam kao neminovnost. Najteže mi je što od 15. marta nisam video svoje unuke, dečake od 8 i 4 godine. Smeta mi što režim koristi ovo vreme za krajnje neukusnu partijsku propagandu i, čak, stvaranje kulta ličnosti predsednika. Ja se tome samo smejem, ali mnogi ljudi podležu toj propagandi.

Vaša nova knjiga ima naslov „Noć na stanici Keleti“. Zašto baš Budimpešta, i zašto baš stanica Keleti?

Devedesetih godina prošlog veka, u vreme ratova i međunarodnih sankcija, iz Srbije se putovalo u svet gotovo isključivo preko Mađarske. Železnička stanica u Budimpešti bila je za desetine hiljada izbeglica iz bivše Jugoslavije prvi susret sa slobodnim svetom. Tada sam nekoliko puta putovao u inostranstvo, uglavnom u Ukrajinu ili Češku, pa sam po nekoliko sati provodio na toj stanici ili na aerodromu Ferihegy. Dakle, sentimentalni razlozi.

Osnovna tema priča iz ove knjige su ratovi, kako oni o kojima sam slušao od svojih dedova, tako i oni koje sam doživeo. Pišem o onome kako deca i obični ljudi doživljavaju ratove, društvene nepravde, diktaturu, pišem o ljudima koje opija vlast...

Kao pisca me je formiralo pre svega školovanje u Italiji, ali i vreme raspada komunističkog lagera, rađanja višepartijskog sistema u zemljama Istočne Evrope, vreme bujanja šovinizma i ratova u eks Jugoslaviji. O svemu tome sam godinama pisao kao novinar, sad te godine posmatram i opisujem kroz pesme, pripovetke i eseje.

Razgovarao Christian Eccher

НОВИ КНІЖКИ НОВІ КНИЖКИ

ДВА ТОМИ ВИБРАНИХ ТВОРІВ ПАТРІАРХА ЛІТЕРАТУРИ РУСНАКІВ СЕРБІЇ ДЮРИ ЛАТЯКА

(Дюра Латяк. Руснаци. Том I. Вибрани сообщения и огляди. – Руске слово, Нови Сад, 2017. – 320 с. – Тираж 300. – ISBN 978-86-7105-315. Том II. Вибрани огляди и портрети. – Руске слово, Нови Сад, 2019. – 400 с. – Тираж 300 пр. – ISBN 978-86-7105-324-2)

За означенням „Енциклопедії сучасної України”, яку видає Національна академія наук України в Києві „Латяк Дюра, народжений 31. 10. 1933 в с. Руский Керестур – русинський письменник, журналіст, перекладач, громадсько-культурний діяч у Сербії... Пише по-русинськи, українською і сербською мовами” (ЕСУ, т. 16, Київ, 2016, с. 58).

„Енциклопедія історії та культури карпатських русинів” (Ужгород, 2010) уточнює цю характеристику: „Латяк Дюра – журналіст, видавець, письменник, громадський та культурний діяч української національної орієнтації серед воєводинських русинів” (с. 393).

Із обох статей виходить, що йдеться про чільного представника найдавнішої українсько-руської діаспори у світі (1745-і роки). Будучи пенсіонером, Д. Латяк перевидав два томи своїх статей, публікованих у пресі русинів (руснаків) Воєводини.

Оскільки йдеться про найвизначнішого діяча культури русинів колишньої Югославії, вважаємо доцільним познайомити наших читачів з його поглядами.

Перший том.

26 статей першого тому автор розподілив до двох розділів: „Повідомлення” (с. 9-206) та „Огляди” (с. 209-315). Як зазначено у виносках, значну частину укладених статей він написав і публікував українською й сербською мовами, а тут вони вперше постають перед русинськими читачами їхньою мовою, у перекладі автора.

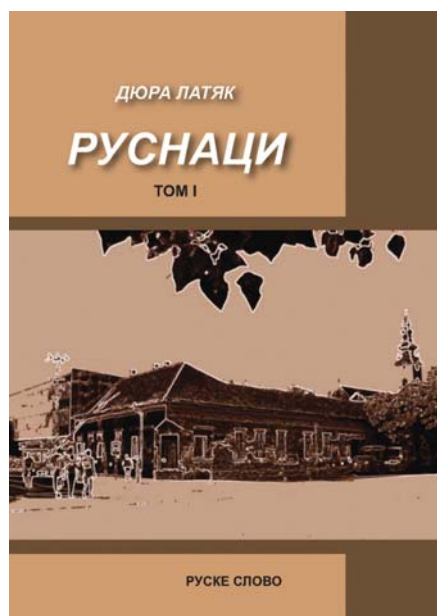
Уже у першій „програмній” статті „Значення наукового присуту у виучованню традиційней культури югославянских Русинох-Українцох за дальшу националну егзистенцію и розвиток” автор

накреслив основний шлях збереження національної ідентичності своєї національної групи, визнаючи русинів Югославії складовою частиною українського народу – творення культури на основі мови місцевого населення, враховуючи заповіді Володимира Гнатюка і Гавриїла Костельника. Це, властиво, вступна доповідь Д. Латяка на першій науковій конференції на тему „Традиційна культура югославянских Руснацох и Українцох”, співорганізатором якої був Д. Латяк разом з представниками Етнографічного інституту Сербської академії наук з Белграду.

У дальшій статті „Олександр Духнович и югославянски Руснаци” він закликав своїх земляків наслідувати почин Михайла Врабеля, який у першій книжці, поширеній серед бачванських русинів, „Руский Соловей” (Ужгород, 1890) подав вірші Духновича і його портрет. Цю тезу Д. Латяк документує на прикладі розвитку національної культури русинів Бачки протягом наступних ста років (1890-1990).

Третьою „програмною” статтею Д. Латяка є розвідка „Діло Володимира Гнатюка по други раз медзи Русинами Югославиї”. Це – доповідь Д. Латяка, виголошена у 1991 році на

наукових конференціях у Тернополі та Пряшеві і вперше опублікована у збірнику пряшівської конференції у тому ж 1991 році. В основу статті покладено згадки про матеріали В. Гнатюка з його експедиції у Руский Керестур та Коцур 1897 року. Ці матеріали серед бачванських русинів тоді були майже невідомими, а після Другої світової війни – повністю забуті. У руських установах не було жодного примірника творів В. Гнатюка про русинів Бачки. Цю прогалину заповнив у 1965 році автор цієї рецензії, який подавав русинам Югославії

основні праці В. Гнатюка із своєї бібліотеки, а у видавництві „Руске слово” в Новому Саді опублікував навіть окрему книжку про нього. Мною подаровані публікації стали основою численних публікацій про В. Гнатюка, кульмінацією яких був п’ятитомник „Етнографічні матеріали з Угорської Русі” (Нови Сад, 1985-1988).

Далі у першому томі йдуть студії Д. Латяка про Дюру Биндаса (1877-1950) з нагоди 140-річчя з дня його народження, три студії про Руське народне просвітне друство, розвідка „Златни роки літератури за дзеци на руским язик” (доповідь зачитана на науковій конференції „Руска мова і література для дітей” в Новому Саді 2011 року з переліком усіх книжок для дітей, виданих від 1945 по 1990 рік – 75 назв).

Окреме місце у збірнику займають його доповіді „*Од основаня Союзу Русинок-Українцок Горватскей по основанє Союзу Русинок и Українцок Югославії*”, виголошені на науковій конференції у Вуковарі у травні 2008 року та доповідь „*Роль українських діячів культури в національній усвідомлені русинів у південнослов’янських країнах*”, виголошена українською літературною мовою на Міжнародній науковій конференції в Ужгороді у вересні 1993 року. (Тут подано у перекладі автора руською мовою). Друга доповідь закінчується висновком: „*У остатнім чаше дзепоедни интелектуалци спомедзи югославянских Русинок не розумя, або не сцу розумиц руско-українски медзисобни одношеня як насущну потребу, бо их добре не познаю або не сцу упознац. Їм ше видзи же зоз тих одношеньох грожи опасносц українизації, без огляду же такей опасносци нігда не було, нет ані нешка, а вериме же ей не будзе ані у будучносци*” (с. 134).

Далі слідує сім повідомлень Д. Латяка про стосунки русинів Бачки і Сриму з чужонаціональними дослідниками їх історії, побуту і культури та українськими дослідниками з Галичини.

На першому місці слід назвати розвідку про закарпатського актора, режисера та театрознавця Юрія-Августина Шерегія (1907-1990), який після окупації Карпатської України 1939 року Угорщиною емігрував у Югославію, 1942 року – у Прагу, а після Другої світової війни у Словаччину (Кошиці, Пряшів, Братислава), утримуючи тісні контакти з русинами. У другій – драматичні твори українських класиків на сценах аматорських драмгуртків. У третій – твори сербського драматурга Йована Поповича Стерії на сценах руських аматорських театрів Югославії. У четвертій – зв’язки відомого русинського спортсмена світового рівня, письменника Яшу Бакова (1906-1974) з руською літературою. У п’ятій – стосунки Д. Латяка з мовознавцем-славістом Александром Дуліченком, ілюстрована п’ятьома листами їх взаємного листування. З листування виходить, що Д. Латяк був пер-

шою людиною, яка захопила майбутнього професора-мовознавця (тоді – 1966 – ще студента Туркменського університету) дослідженням мови русинів Югославії.

Шостою є стаття Д. Латяка „*Др Иштван Удвари и бачванско-сримски Руснаци*”, поповнена „*Библиографиєю написох др Иштвана Удвария у руских виданьох Бачкей и Сриму*” (47 позицій).

Розділ „*Сообщеня*” закінчується студією Д. Латяка „*Иван Франко и сербска епска писня у оцинки М. В. Гуца*”. У ній розглянуто монографію київського фольклориста Михайла Гуца „*Сербохорватська народна пісня на Україні*” (Київ, 1966), в якій дано високу оцінку Івану Франкові як дослідникові сербських епічних пісень.

У другому розділі „*Огляду*” подано дев’ять статей Д. Латяка про визначні події в культурному житті русинів колишньої Югославії.

На першому місці – глибокий аналіз першої книжки русинів Бачки ідилію Габора Костельника „*З мойого валала*” (Жовква, 1904). Автор розглядає не лише саму книжку, але й численні рецензії на неї, її передруки, святкування століття з дня її видання у 2004 році тощо.

На другому місці – огляд „*Видавельна діялносц на язик войводинских Руснацок*” з підзаголовком „*Кратки попатрунок на историйни розвой*”. Тут розглянуто книжки: „*Рускій Соловей*” М. Врабеля, „*З мойого валала*” Г. Костельника та кілька інших видань видавництва у Жовкві.

Перша світова війна загальмувала видавничу діяльність русинів Бачки, однак негайно після її закінчення, у першій половині 1919 року, виникає „Руське народне просвітне друство” з широким планом видавничої діяльності, зокрема підручників для новозаснованих руських шкіл. На перші місця слід поставити „*Граматику бачванско-рускей бешеди*” Г. Костельника (С. Карловці, 1923) та газету „*Руски новини*” (1924-1941). „Культурно-просвітний союз югославянских Русинок” у Старому Вербасі (заснований 1934 р.) видавав москвофільську газету руською мовою „*Русска заря*”. Могутній розвиток видавничої діяльності руською мовою настав після Другої світової війни.

Третя стаття Д. Латяка „*Руски народни писні*” у записох В. М. Гнатюка пред сучасним читачом” є його передмовою до збірника такої ж назви (Нови Сад, 1972).

Тут же подано п’ять нарисів про визначних представників літератури русинів Сербії, з якими в нього були особисті зв’язки: Євгенія Кочиша (1910-1984), Ангелу Прокоп (1940-1971), Теофила Сабадоша (1938-2012), Мирона Колошняя (1930) та Любки Фалц (1932).

Розділ „*Огляди*” закінчується роздумами автора на тему „*Руснаци на прагу 21. віку*” (передрук з „*Руского календаря на 1991 рік*”). На питання

„Яка дальша перспектива Руснацох (Русинох)?” Д. Латяк відповідає: „Чежко буц пророк у поглядзе нашої дальшій перспективі. Медзитим, неспорни факт же вона буде завишиц насампредз од нас самих, од нашої свідомости и дзеки же бизме и надалей пестовали своєю духовне и културне нашілїдство (и гевто давне, засдніцке зоз вельким українским народом, и то то новше, регіональне) и же бизме и надалей на його фундаментах творели нови културни вредносци” (с. 309).

І зовсім у кінці його відповідь на це питання звучить так: „Дальша судьба Руснацох (Русинох) у велім завиши и од порозуменя на яке найду при нешайших українских державних, културних и наукових институцийох” (с. 315).

Перший том „Вибраних сообщень і оглядів” Д. Латяка закінчується його біографічною довідкою „Призначка о авторові” (с. 316-317).

Другий том.

Виданий восени 2019 року, є безпосереднім продовженням першого. Він містить п'ять „Оглядів” (які з-за браку коштів не вмістилися у перший том), 16 „Портретів” діячів культури русинів Югославії та двох закордонних дослідників цієї культури.

Розділ „Огляди” другого тому відкривається фельетоном „Руски студенти и стредньошколци (1927-2001)” публікований раніше у 32 продовженнях в тижневику „Руске слово” (2001-2002). Початки руського шкільництва Д. Латяк знаходить у статті Дюри Биндаса в „Руському календарі на 1927 рік”, в якій автор наголосив на потребі заснування руської середньої школи у Бачці. Він нарахував 120 руських студентів, що вчилися у середніх та вищих школах, головним чином, Загребі, але й у Чехословаччині, Польщі, Австрії, Італії та Франції. Значна частина з них би, напевно, повернулася до рідного краю. З ініціати-ви Д. Биндаса влітку 1927 році у Коцурі було засновано Союз руських школярів (пізніше переіменований на Союз українських школярів), який існував до Другої світової війни. Війна припинила його існування.

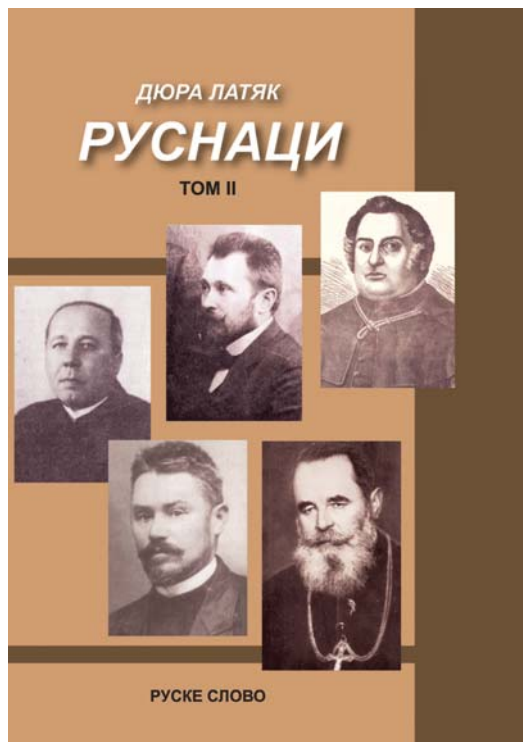
Бурхливий розвиток русько-українського шкільництва і студентських організацій настав після Другої світової війни. Цій темі присвячено 32 розділи праці Д. Латяка, які займають майже одну третину другого тому книги (с. 9-138).

Друга частина книги Д. Латяка присвячена початкам руської редакції „Радіо Нови Сад”, заснованої 1949 року. Від 1951 року її членом був і свіжий абсолювент однорічної школи журналістики у Београді Дюра Латяк. Свою співпрацю з руською редакцією „Радіо Новий Сад” він оцінює так: „Патраци генерално на период од 1951-1955, та од 1966, аж по нешайши дні, можем повесц же сом одробел и єден цали „пензийни стаж” у Рускей редакції Радио Нового Саду, гоч сом у ней стаємно бул заняти лєм несполни штири роки! Прето ше и нешка чувствуєм же припадам роботному колективу Рускей редакції Радио Нового Саду у истей такей мири, як цо припадам роботному колективу Руского слова” (с. 158).

Третьою статтею „Огляду” є історична студія Д. Латяка „Руснаци у Новим Садзе и їх образовно-културни живот” з 2004 року. Четвертою – ви-черпна студія про уродження села Вираву Меджилабірського округу Михайла Врабеля (1866-1923), який десять років (1888-1898) був учителем у Руському Керестурі та інших місцевостях Воєводини.

(Студію було виголошено Д. Латяком в рідному селі М. Врабеля Вираві 15 жовтня 2016 року з нагоди 150-річчя з дня народження їх славного земляка).

Розділ „Огляди” закінчується статтею про уродження с. Фольварк (нині – Страняни Старолюбівнянського округу) Петра Кузьм'яка (1816-1900), який майже сорок років (1855-1892) працював учителем у Руському Керестурі. Нині його іменем названа Руська гімназія у цьому селі. Статтю присвячено 200-літтю з дня народження П. Кузьм'яка.

Друга частина другого тому охоплює 17 портретів діячів культури русинів колишньої Югославії, а саме:

- журналіст і культурно-просвітній діяч по професії учитель *Дюра Варга* (1925-2003);
- учитель і письменник *Михайло Ковач* (1909-2005);
- письменник і драматург *Дюра Пангаргаї* (1936-2008);
- письменник і редактор *Штефан Гудак* (1931-2015);

- журналіст й історик *Владо Костельник* (1930-2012);
- композитор та етномузиколог *Онуфрій Тимко* (1908-1989);
- письменниця та редакторка *Ірина Гарди-Ковачевич* (1944);
- композитор *Іван Ковач* (1937-1992);
- оперна співачка *Ірина Давосир-Матанович* (1933-2007);
- музичний педагог та композитор *Яким Сивч* (1935-1987);
- професіональний актор *Драгутин Колесар* (1929-1995);
- педагог і театральний діяч *Віра Гудак* (1927-2011);
- історик і журналіст *Мирон Жирош* (1936-2016);
- юрист та культурно-громадський діяч *Симеон Сакач* (1929-2018);
- юрист і церковний діяч в США *Володимир Хромиш* (1943-2009);
- юрист і діяч культури *Др. Янко Сабадош* (1928-2015);
- священник і громадський діяч *Роман Мизь* (1932-2017).

Майже всі портрети і статті були приурочені до ювілеїв цих людей.

Розділ „Портрети” закінчується біографічними статтями про двох закордонних дослідників історії і культури русинів Югославії: Миколу Мушинку із Словаччини та Олексу Мишанича з України. Перший портрет „Зачатник оновлення нашої вязи зоз Горніцу” є ювілейною статтею до мого 70-ліття („Шветлоці”, 2006, ч. 1). Другий – „Олекса Мишанич и бачванско-сримски Руснаци” є передруком статті Д. Латяка з тої ж „Шветлоці” (2004, ч. 2).

Свою рецензію я спробую закінчити спогадами про взаємини з Д. Латяком.

Його ім'я я вперше почув від львівського друга Василя Хомика восени 1964 року і 27 листопада 1964 року написав йому листа, який став початком нашого листування. Саме тоді я почав писати кандидатську дисертацію про Володимира Гнатюка і готував до друку „Науковий збірник Музею української культури у Свиднику”, присвячений його пам'яті. У збірнику я хотів опублікувати статтю їхнього автора про В. Гнатюка і його взаємини з русинами Югославії.

Та виявилось, що вони про В. Гнатюка нічого не знають і навіть не мають жодної його праці. Щоб надолужити цю прогалину, я запросив Д. Латяка до Пряшева. Він приїхав разом зі своїм другом Юрієм Варгою – директором Видавництва руських підручників. Переконавшись, що вони щиро зацікавлені пізнати українського вченого, який ще

наприкінці XIX століття відкрив русинів Бачки для світу, я, як вже було сказано, подарував їм із своєї приватної бібліотеки основні твори В. Гнатюка, а в пряшівській пресі опублікував статтю „Земляк з Югославії Дюра Латяк” („Нове життя”, 1965, ч. 32, с. 1). Після їх від'їзду я опублікував кілька статей і у пресі югославських русинів і навіть 80-сторінкову передмову до перевидання книги В. Гнатюка „Народни приповедки бачваньских Русинох” (Руски Керестур, 1967).

Після того ми з ним зустрічалися майже щороку в Югославії або Словаччині. У нас найчастіше – на Святі культури у Свиднику. Ці зустрічі мали офіційний характер, бо чільні товариства русинів Югославії і українців Словаччини уклали договори про дружбу і співпрацю. Ця дружба тривала до року 1973, коли голова Культурного союзу українських трудящих Ф. Гула не поставив чільних представників руських організацій Югославії перед альтернативою: „Якщо ви хочете мати стосунки з нами, мусите припинити стосунки з Мушинкою”. Вони припинили. Моя 244-сторінкова книга „Фолклор Руснакох Войводини” вийшла у Новому Саді 1976 року без імені автора як анонімний твір „Комисії за пририхтоване наукових видань”.

Заборона сербських органів влади однак не поширювалася на територію Хорватії. Союз русинів-українців Хорватії (голова Владо Костельник) запросив мене до співпраці і від 1973 по 1990 роки на сторінках органу Союзу „Нова думка” було опубліковано кілька десятків моїх статей.

Забігаючи вперед, наведу, що у 1988 році видавництво „Руске слово” в Новому Саді видало мою монографію „Фолклор Руснакох Войводини” під моїм іменем.

З того часу і по сей день мої взаємини з русинами колишньої Югославії є безперебійні і дуже плідні, про що свідчить збірник моїх праць „Од усней по писану літературу” (Нови Сад, 2016, 240 стор. за редакцією Миколи Цапа, з його післямовою та бібліографією моїх праць про руснаків Югославії/Сербії (225 позицій).

Проф. Микола Мушинка,
др філол. наук, іноземний член НАН України,
Пряшів, Словаччина

ПОЛОГОВО БОЛІ ПРЕКЛАДАНЯ

(Михал Рамач, Перли шветовой поезії, Руске слово, Нови Сад, 2021)

Перед нами незвичайна книжка – *Перли шветовой поезії**. То не антологія, гоч векшина писньох антологийни. Же би була антологія, требало би вибрати писні з вельо векшого числа языкох, цо робота за тим людзох, а не за єдного перекладаця; у тей хвилю, об'єктивно, Руснаци не маю перекладацькох зоз рижних языкох хтори творять гевто цо навулеме – *шветова литература*. Михал Рамач у своїм послеслові написав же писні перекладани зоз оригіналу, окрем *Епа о Гилгамешови*. То значи же у тим зборніку Рамачових перекладах маю предложени тексти зоз латинського, старогрецького, давноруського, італійського, російського, українського, польського, англійського, французького, білоруського, мадярського і сербського (у рижних варіантах) языка. Не мало за єдного чоловіка, поету языка на хторим бешедує 14 000 людзей.

Уж кед зме ще дотхли поняття *шветовой літератури*, спомнуц би же го першираз похасновал Йоган Волфганг Гете у *Бешедох зоз Екерманом*, 31. януара 1827. року. Вон гуторел, а Екерман записав: „Вше баржей видим же поезія обще добро човечества и же ше з'явлює вшадзи и у шицких часох, так же мож повесц же наступа епоха *шветовой літератури*.” У статі *Сербски писні*, обявленей истого року, вон похасновал вираз *обща шветова поезія*, а у статі о чеській поезії, тиж з 1827, вон бешедує о *общей літературі*, але яснє же шицки тоті три поняття маю исте значенє. Гете не одредзує бліжєй того поняття, але зоз шицкого цо гуторел з тей нагоди мож заключиц же вон под термином *шветова література* подрозумює наставанє нового часу за розвой національних літературох хтори ше вше цеснєйше повязую медзи собою. Повязованю допринєсол, насамперед, розвой транспорта у Гетеовим часе, з чим звекшана комунікація медзи писателями розличних літературох. У новішм часе то звекшанє комунікації преїг інтернета достало розмири о яких Гете ані шніц не могол. Дзекуючи медзисобним уплївом

писательох розличних народох твори ше духовнє єдинство общечовеческого характера. При тим, Гете не думав же треба страциц національні прикмети, бо не можлїве же би народи єднообразно думали, але треба же би замірковали єдни других и же би ше медзисобно порозуміли. Попри шицких розликах медзи народами, преїг медзисобного упознаваня, придзе, по Гетеовим думаню, народи и людзе почну розуміц єдни других, а з тим ше и медзисобно прилапїювац, и то так же не будземе рушац гевто цо характерує других людзох и народи, зоз твардим прешвєченєм же то цо насправди вредне и правдиве при других народах припада цалому човечеству. У тим

общим духовним чераню культурних доброх медзи народами, Гете наглашує же найважнєйшу улогу маю перекладацї. По його думаню перекладацьство єдна з найважнєйших роботох у культурі.

Цо роби перекладаць кед оживлює у другим языку єден літературни твор?

Цо роби Михал Рамач кед перекладає зоз латинського або білоруського? Вон цудзу культуру прилаплює як свою, як нашу, бо перекладає літературни твор на наш, руски язык. Уметніцке діло як любов – можеш брац, а не хиби. Кед же го бере, воно з тим лєм достава. Перекладаць зоз цудзей літератури и культури твори свою. Чом споминам и культуру, а не лєм літературне діло хторе ше перекладає? Прето же не мож перекладац діло кед же не познає культурни контекст у хторим воно настало. Кед Рамач перекладає Овідія, наприклад, барз важне знає же Овідій народзени 43. року пред нову еру. Преїг фуснотох то дознаваме, як и податок же ше швето Минерви шветковало од 19. до 23. марца и же теди починали гладияторски бависка. Подрозумює же читатель зоз общого образования знає як вони настали и цо то гладияторе. А кед не, треба положиц ище єдну фусноту. Же бизме лєпше розуміли стихи, важне знає, а то читає у фусноті, же „тогда була знак полнолїтства, облекало ше

* Тота книжка видана з потримовку Министерства вонкашніх ділох України и Амбасади України у Републики Сербії у рамках бюджетней програми 1401110.

ю на 17 роки. З широку пантліку тогу обрубйовали державни службеніки.” Тиж, за розумене Овидійових стихох важне знає же Талия – єдна з дзе-вєц музох, зашитніца комедії. Важне знає и то же Овидий мал 50 роки кед пошол до вигнанства. Же го у 8. року новей ери імператор Август вигнал до Томох, на Чарним морю (нєшка Констанца у Румунії) на руб тедишней цивилизації. Вигнал го зоз явного живота, цо за єдного поета найвєкша кара. Остава отворене питанє чом то поробел Октавийан Август, перши римски цар? Кед ше за-кукне до живота того імператора, дознаваме же на смертельней посцелі гуторел: „Нашлїдзел сом Рим зоз цеглох, а охабям вам го у мрамору!” Зоз тей вияви заключаєме же вон спада гу людзом хтори пестую *високи вимоги тирваня*. Йому важни мрамор, хтори символізує вичносц. Живот нам указує же ше и мрамор труши, а поетски сло-ва оставаю. Од Овидия вон, вироятнє, очекова-вал хвалошпиви, як их од поетох очекує кажди імпе-ратор, забуваюци або нє знаючи же теди кед пое-та імператорови напише хвалошпив – вон пре-става буц поета. Овидий бул популярни у народу нє прето же писал хвалошпиви імператорови, або о *високих вимогах тирваня*, але о каждодньових чувствох и подїйох хтори були блїзки обичному човекови. Вон писал о животу хтори вше тир-вацши як було яка імператорова амбиция. Поне-же заступал интереси и интересованя обичних людзох, по природи стварох, вон так поставал противник цара и його намирох, видзеньох и ам-бицийох. Понука нам ше, у складзе зоз Гетеовим розуменьом поняца *шветова литература*, поца-говац паралели зоз нєшкайшим часом. Чи пре по-добни причини як Овидий до „вигнанства” нє по-шли, на приклад, російски поета Йосиф Бродски (1972. року бул примушени напуциц Советски Союз), або югославянски (горватски, сербски и чарногорски) прозни писатель Мирко Ковач, хто-ри мушел пойсц зоз Београду до Ровиню концом осемдзешатих рокох прешлого вика, як и велї други поетове и писателе хтори ше нє покорйова-ли ирационалним вимогом імператорох и влада-рох свойого часу. Шицок тот културологийни кон-текст потребне знає же би ше розумело стихи на-шого поета. Гуторим нашого, бо Овидий, после Рамачових прекладах його стихох, постава и наш, руски, бо го тераз, часточно, маме и у искуству нашого языка. Дзекуючи прекладом, а знова ше поволуюци на Гетеа хтори гутори же гевто цо на-йлєпше у єдней литератури постава обще добро, та з тим и нашо, руске, Михал Рамач нам так да-рує діла хтори настали на самим початку писме-носци, *Еп о Гилламешови, Писню над писнями*, а вец Вергилия, Овидия, Тибула, *Слово о походу*

Игоровим, Дантеа, Петрарку, Сковороду, Котля-ревского, Байрона, Мицкевича, Шевченка, Пу-шкина, Петефия, Поа, Рембоа, Купалу, Костича, Аполинера, Диса, Црнянского, Маяковского, Ти-чину, Галчиньского, Давича, Ковачича, Сарайлича и Антича.

Познавателе прекладательней роботи гуторя же квалитет прекладу завиши найвєцей од того кельо прекладатель позна язык на хтори преклада. Ту вец приходзи як важне и одушевиє зоз ділом хторе ше преклада. Бродски, на приклад, научел польски язык же би могол читац Чеслава Милоша у оригіналу, а вец го и прекладац. Цо ше дотика знаня языка на хтори ше преклада, кед ше ма на розуме же Михал Рамач витворени руски поета, єден зоз найлєпших руских версификаторох, автор седем кнїжкох поезії вишпиваних на руским язи-ку, вец ясне же його преклади сам верх поетского витвореня на руским языку. За прекладательство ше гутори же є ремесло хторе ше длуго учи. Без огляду кельо прекладатель искусни у своєй робо-ти, кед у питаню поетски текст – якош неписане правило же го найлєпше прекладаю сами поетове. Праве прето тоти Рамачово поетски преклади пра-ва мала святочносц руского языка. Сам преклада-тель нас зоз своїма рішеннями прешвечує до того же наш язык наисце ма потенциал литературного языка и же на нїм мож вишпивац и найзложенши правди людского искуства.

Тримам же язык єдного народу указує свой ро-звой преїг прекладах хтори ше витворюю у нїм; источашнє, тоти преклади го оформлюю през поло-гово болї. Тоти болї позна лем прекладатель. Од прекладаня ма хасен и язык зоз хторого ше прекла-да. Преклад ма функцию детектора думки. Кед думки у жридловим тексті єст, прекладанє можли-ве. Кед думки нєт – нєт цо прекладац. Бо, прекла-датель перше пренаходзи думку хтору сцє пренєсц до свойого языка.

Треба спомнуц же верх прекладательней робо-ти Михал Рамач досягнул зоз прекладом *Святого писма* (2019), ведно зоз своїм братом Янком, про-фесором историй. Тота робота тирвала 16 роки. Те-лї роки каждодньово гледац и витворйовац нови значеня у своїм языку вельки подвиг. У такєй ро-боти ше до конца спознаю потенцияли власного языка, та ше их аж и звекшує з понуканьом нових рішеньох.

Микола Шанта

(Уводне слово з кнїжки Михала Рамача
Перли шветовой поезії, Руске слово,
Нови Сад, 2021)

ПРОЗА ЯНКА САБАДОША – ВЕЛЬКЕ И ДРАГОЦИНЕ ОДКРИЦЕ

(Янко Сабadoш, Розваляни салаш, Руске слово, Нови Сад, 2021)

По шмерци Янка Сабadoша (1928–2015), науковца, друштвеного и културного діяча, у його библиотеки – хтору його фамилия подаровала Филологийному факултету у Београдзе, Групи за україністику при Катедри за славистику – найдзена и фасцикла з рукописами на руским язикю. Руководителька Групи др Людмила Попович замодлела др Янка Рамача, шефа Оддзелена за руски язик и литературу на Филозофским факултету у Новим Садзе, же би проверел яки то тексти. Понеже их препатрел, вон их дал мне же бим видзел чи ест дацо цо би ше могло обявити.

У фасцикли ест даскельо стотки боки виписани з графитним клайбасом на пожовкнутих старим паперу, формата А 4. Єден рукописни бок ма приближно 1 400 компютерски знаки. Бул сом возбуждени кед сом пречитал перши шорики и перши даскельо боки приповедкох хтори автор написал пред седемдзешат роками и хтори потераз були зацискани дзешка у ормане. Хто зна кельо раз тогата фасцикла могла закончиц у шмecu. А у ней праве богатство, праве чудо: твори узрeтoгo писателя за хтори потераз ніхто не знал и хтори виполнюю вельку празніну у нашей литератури.

Рукопис виробени, скоро краснопisни, лем же го чежко читац пре старосц – вибляднути є и досц счухани. Анї супруга Миряна, анї син Игор, анї длугорочни Сабadoшово приятели не знали за тоги його твори. Знало ше за даскельо обявени приповедки. Вецей, можебуц, могли знац Михайло Ковач, о. Роман Миз, Симеон Сакач, Владо Костелник, але не познати писани шлїди хтори би тогo потвердзовали. Автор тих шорикoх 2019. року бешедовал з даскелїма особами хтори познали Сабadoша. Ніхто з нїх не знал ніч о його необявених рукописoх, озда першим доказу же не горя анї рукописи на язикю войволянских Руснацoх.

Сабadoш своєчасно у новинох „Руске слово” обявел приповедки *Дуня* и *Врацаю ше нашо*, у часопису „Швeтлoсц” 1952. приповедку *На угору*, першу дію драми *Огень в ноци* и 1953. виринок з длугшей прозней цалoсци под насловом *Нeщeсцe Кирила Намeгача*. З тима творами вон бул єден спомедзи велїх маргинальних подoбoх у нашей литератури. Необявени приповедки даваю му цалком иншакe мeстo.

На верху у фасцикли незакончени твори. Под насловом *Мили брату* находза ше пейц варианты истей цалoсци, хтори маю од єдного по штири боки. Шлїдза три варианты под насловом *Дороги и найлeпши товаришу*, односно *Мили мой и найлeпши товаришу*, хтори маю од двох и пол по пейц боки. Потим – три варианты под насловом *Дороги товаришу*, цo маю по два боки. Автор очиглядно мал намиру написац обсяжни текст. Започи-

нал го аж єденац раз и на концу дзвигнул руки од нього. Але, не руцел ніч. Обявюєме найдоробеншу варијанту, под насловом *Здогадованє на салаш*.

Шлїдзи незакончена новела без наслова, можебуц задумана як роман, на 112 бокох. Такой после ней приповедка *Розваляни салаш* – на половку скрацена верзија истогo текста. Доставка ше упечаток же Сабadoш перше писал ширшу верзию, а вец скрацену, хтора стилистично доробенша и довершена. Приповедки *Брига*, *Товариши ше ми розприповедал*, *Перша конференция*, *Треца конференция*, *Не мож зоз задруги* и недокончени рукопис под насловом *Конопа* потераз не обявљовани.

Зачувани три театрални фалати. Драма *У войни* у штирох діях написана на тему з Другей швето-

вей войни (67 боки друковани на машинки). Гу тексту приложени зауваги, два прикладніки истогo текста на по єдним боку, писани з розличними рукописами. На єдним пише „М. Ковач”, гоч рукопис не Ковачов. Тота драма не уключена до кнїжки.

Друга драма, спомнути *Огень в ноци*, ма 116 боки. Од родзинох Янка Сабadoша дознали зме же ю Петро Ризнич Дядя у другей половки пейдзешатих рокох плановал поставиц на сцену у Руским Керестуре и же текст бул умножени за глумцoх. Не познате чи почали пририхтованя и прецо план не витворени. Треци драмски текст, драма у штирох діях *Незвичайни днї* (81 бок), пошвeцeни повойновим подїєм на валалe.

Необявени рукописи шведоча же Сабadoш писал вельо и же свидомo писал „за фийовку”, бо знал же таки твори – пре политични причини – не мож було обявити анї теди кед су писани, анї идучи даскельо дзешецрoчa. Ризичне було и понукнуц видавателюм дацо подoбнe. Так теди не писал ніхто у Югославиї. Анї єдна южнославянска литература не ма твори з гeтвoгo часу писани зoз становиска кривдзених и жертвoх вибудови социялизма. Таки твори писани аж o трицeц-штерaцeц роки. Початком пейдзешатих рокох ше писало o вибудови новогo дружтвa, o повойнoвeй oбнoви, o зрaжoваню старогo и новогo...

Познате яка гайка була водзена процив Бранка Чoпичa пре єдну сатиричну приповедку, гоч вон теди уж бул познати и припознати писател. А у скоро шипцких Сабadoшових приповедкох єст надoсц eлeмeнтeи oштрейши од Чoпичoвeй сатири и пре нїх би ше напeвнo нашoл пред судом и у гарeштy. Вон тогo знал, а заш лeм писал и чувал написанe.

Сабadoш пише o повойновим живoцe у Руским Керестуре: o тим як брали жeм од парастoх, o oбoвязним oдкупy пoльoприврeдних прoдуктoх, o бeздyшних партийних руководитeлoх хтори рoбeли цo сцeли и нїхтo им не мoгoл нїч, o пoлицийским насилствe над невинoватимa, o

приписку на селянох же би уходзели до задругох и о тим кельо було безсмысловое снованє тих задругох, бо уназадзело польопривредну продукцію и охудобнєло валали.

Ані єден твор не датовани. Понеже Сабадош обявйовал у першей половки пейдзешатих роках ХХ века, логичне предпоставиц же теди написал и неоявнени твори. Паметанє на подїї о хторих пише було швиже, ише болела неправда хтора нанєшена його фамилии и родзином, од хторих одняте скоро шицко цо створели з длугорочну чужку роботу. Автор бул млади, начитани, полни чувствох и енергий. Дзекеди ше достава упечаток же аж понагялял написац шицко цо му було на розуме и на шерцу и так ше ошлєбодзиц од терхи хтора го припискала. Кед закончел факултет (1958. року) и почал робиц у державних институцийох, одорвани од руского стредку, виројтно не мал ані часу ані дзеки за литературу, поготов прето же знал же власц – бул то час кед у Сербии пановала тварда рука Александра Ранковича – не так прихильно патри на национални меншини як перших повойнових роках. Драма *Незвичайни дні* уложена до новинох „Борба” од 10. децембра 1950, цо тиж потвердзує же є написана у тим часе. Язична и стилистична анализа би потвердзела же неоявнени твори писани през не длужей як штири-пейц роки и же ше автор гу нїм вецей не врацал. Писал чечно, змирено. По рукопису видно же кжде виреченє було напредок обдумане и же писал по даскельо боки у єдним диху.

Гоч була на сподку у ормане або скрита на полїчки за кнїжками, мож предпоставиц же Сабадош голем з часу на час попатрал на тоту фасциклу. Кед би тримал же тоти рукописи безвредни, напевно би их одруцел. Кед их уж зачувал, виројтно раховал же раз придзе їх час. Не мож пояснїц чом их не пробовав обявиц – або голем дац на читанє дакому – початком ХХІ века, теди кед му вецей не могли принєсц политични чи особни неприємносци.

Не тайна же Сабадош, як школовани и углядни человек, прешвечени же Руснаци часц украинского народу, завадзал длугорочним, але кратковидним валалским руководитєлем, хтори були неуки и идеологийно загрижени. Пейдзешатих и шейдзешатих роках прешлого века делегаций з Руского Керестура и Кули на два заводи, кед не и вецей раз, одходзели до Београду вимагац од републичних органах же би Янка Сабадоша як кулацкого сина зменели з одвичательних длужносцох у републичних дружтвено-политичних организацийох. Його супруга Миряна ше здогадує же споминал и писма з подобним змістом хтори керестурски комунисти писали партийним и державним органом. Розуми ше, їх жадане не виполнєне. Нікому озбиљному не падало на розум вериц огваркошом з провинций. (На концу конца, нєт причини сумняц же политична полиция провадзела Сабадоша, як и шицких цо робели на державней служби, и же би вона превжала одвитујуци мири кед би було и найменшей основи за даяку обвину.)

Од другей половки осемдзешатих роках прешлого века свидоцтва о повойнових часох (науково и литературни твори, здогадованя, фельтони) у Югославии обявйовани без пошлїдкох. Цо вецей, политичаре и видавателє аж и стимуловали авторох же би критично писали о комунистичних часох. Янко Сабадош не бул бояжлїви, о чим шведоча його наукови роботи. Не бул ані жадни публицитета. Ише меней бул способни жадац зло особом хтори однімали масток од його фамилии, од родзинох и познатих, дакедишнім активистом хтори карали и понїжовали чесних парастох. Заш лєм, давни рукописи не обявйовал, ані не споминал же их чува.

У рукописах по правим мену спомина трох представнїкох власци: народного посланїка Михала Ковача Чорбового, у Керестуре по злу познатого (дїда) Матиса и Симу Стоякова, тиж посланїка. Сучаснїки би препознали ише даєдни особи, але 2021. року єст вше меней людзох хтори паметаю цо ше ставало пред 75 роками. Праве прето неоявнени твори Янка Сабадоша значни и як свидоцтво о давнопрешлим часе, о подїйох хтори драматично пременели живот Руснацох у Бачки.

По Другей шветовой войны у єднопартийней Югославии було обезвредзоване шицко цо творели и до чого верели предходни поколєня. Кулянским власцом Руснаци спредз були подозриви прето же були церковни, ише и грекокатолики, а од 1948. року, по Резолуций Информбироа, прето же их Сербии и Чарногорци – и прє незнанє и нароком – мишали з Русами. Прето Керестур непереривно бул под особлївим надпатрунком политичней полиций (Удба – Управа державней безпечносци).

Нова власц брала од маєтнейших парастох жем, саляши, конї и крави, кочи, плуги и шеячки, лупачки, дерлячи и брани, драбини, валови и яшля, штверци, паньваши, лопати и видли, граблї и грабелки, пили и ашови, аж и меблї и образи... Не брала абстрактна власц. Брала людзе зоз валалу. Дацо з того и пошло до задругох. Вєкшина розцагана по обисцох, розпредана и препита, бо нову власц и єй политику у першим повойновим дзєшєчрочу, як ше гуторело у Руским Керестуре, потримовали лєм найгорши людзе.

Политичаре и науковци хтори служели власци толковали же то експроприация експлоаторох. Отже, правєдне одберанє того цо хтошка нїби однял од когошик. Керестурски парастии од хторих ше у мєно новей власци однімало шицко шором не змогли маєтки з крадзу и однімано и не були експлоаторе худоби. Василь Сабадош, Янков оцєц, чесно заробєл кжде гольт. Исте мож повєсц и за других газдох по хторих вдерела пєсц аграрней реформи и примушуюцей колективизаций.

Проза Янка Сабадоша значна не прє биографски елементи. Значна є прето же ошвицує єден час з цалком иншакого становиска як тєдишня идеология и други руски писателє, хтори не шмєли и не могли одступац од ней. Значна є, бо рускей литературы одкрива автора хтори уицхнул 1953. року, а знал и мал цо повєсц. Пейдзешати роки були посни за руску литературу – загашени часопис „Шветлосц”, „Руске слово” зніжене на срезки уровень, вецей як дзєшєц роки не вишла ані єдна самостойна кнїжка руского писателя. Рукописи Янка Сабадоша часточно вицполнюю тоту празнїну, хтора настала насампредз прє политични причини. Добре же су зачувани, найдзени и же их конечно мож обявиц, гоч и з вєльким запожнєньом.

У його прози находзимє прекрасни слики валалского живота и природы. Сабадош почитує и любии малого человека, цєнї його роботносц и привязаносц гу жєми. Позна кждодньови парастски живот у валалє и на салашу. Пише на чистей народней бєшєди, яка ше нєшка вше ридше чує и у його родзеним валалє. Одкриваюци рускей явносци тоту кнїжку, тримає же вона тирвацци памятник дакедишнім житєлем Руского Керестура и їх калварий у першим дзєшєчрочу по Другей шветовой войны.

У историй рускей литературы Сабадош остава як мєтеор хтори заблїснул не кед написал свойи твори, але аж кед зишол зоз животней сцени.

Михал Рамач

(Послєслово з кнїжки Янка Сабадоша *Розвалани салаши*, Руске слово, Нови Сад, 2021)

БАЧВАНСЬКІ РУСНАКИ НЕ ВТРАТИЛИ ЗВ'ЯЗКУ З УКРАЇНОЮ

(Микола Шанта, Паннонське чудовисько, переклад Андрій Любка,
«Апріорі», Львів, 2021)

Книжка, яку ви тримаєте в руках, до певної міри унікальна. Передусім через те, що це доволі небуденно: читати в українському перекладі роман автора, який і сам, по суті, є українцем, адже належить до найдавнішої української діаспори – бачванських руснаків, що 276 року тому переселилися на Балкани. Але написав він цей роман не своєю рідною мікромовою, яку самі руснаки називають бачвансько-рускабешеда, а сербською, бо хотів достукатися до ширшого – югославського – читача. Зобов'язувала тема – війна в Югославії 90-х років минулого століття, під час якої згадана нацменшина опинилася між двох вогнів, і від обох постраждала.

Але почнімо спочатку – тож хто вони, бачванські руснаки? Важко пояснити це чудо соціологічними, історичними чи будь-якими іншими науковими категоріями. Якщо записати їхню долю притчево, то вийде достоту біблійна історія. У назві якої слід використовувати слова „виняток“, „острів“ і „самотність“. 276 років самотності.

Бо перші родини руснаків-переселенців з'явилися на габсбурзько-оттоманському пограниччі (теперішній автономний регіон Воеводина у Сербії) у 1745-1746 рр. Прийшли вони з карпатських масивів північно-східної Словаччини і Закарпаття, або — кажучи соціо-культурно — з теренів Мукачівської греко-католицької єпархії. Прийшли туди, де Тиса впадає в Дунай, де довго проходив кордон між Австро-Угорщиною й Османською імперією, а отже – де Захід стає Сходом, де безліса рівнина часом нагадує наш степ. Не переповідаємо тут зайвий раз конкретні історичні дати, дозволи й назви населених пунктів, — усе це доступно в Інтернеті.

Сфокусуємося натомість на екзистенціальному вимірі дива, яким є існування бачванських руснаків (вони себе називають саме так, русинами їх кличуть інші). Отож, уявіть собі маленьку національну меншину, розсіяну по десяти селах, лише в одному з яких (Руський Керестур) вони становлять більшість. У найкращі часи загальна кількість руснаків сягала 25 тисяч, нині ж їх є 12-15 тисяч осіб. І ці 15 тисяч людей, наче маленький острівець у великому багатонаціональному морі сербської Воеводини, протягом майже трьох століть ізольованого від Батьківщини життя зберегли свою мову

(бешеду), традиції й греко-католицьку віру, а також виплекали справді багату культуру. Найбільше допомогла їм у цьому греко-католицька віра, навколо якої гуртувалися, і компактність розселення, адже жили вони переважно у своїх селах. Жили, до речі, непогано: Володимир Гнатюк, який у фольклорній експедиції їздив руснацькими селами на межі XIX і XX ст., писав про багатство, чистоту і технічний прогрес у сільському господарстві. Вочевидь, живучи поряд з німцями, українські переселенці вчилися й переймали досвід, а «пройти стаж» у німецькій сім'ї вважалося престижним.

Ні, ще раз, хай масштаби чуда допоможе нам зрозуміти порівняння: українці, яких протягом останніх трьох століть було десятки мільйонів, легко асимілювалися поляками й росіянами, у нас досі переважно російськомовна столиця й релігійне засилля Російської православної церкви. А 15-тисячна громада (за українськими мірками — одне велике село) руснаків зберегла свою ідентичність і змогла не розчинитися в морі сильніших народів навколо. Ясна річ, зробила це вона самотужки, без жодної допомоги й уваги з боку України.

Продовжуймо міркувати у категоріях одного великого руснацького села, цей прийом дозволяє справді широко відкрити очі від здивування. Отож, це умовне руснацьке село має свою кодифіковану мову, кафедру в університеті Нового Саду, пару 1000-сторінкових словників, програми на телебаченні й радіо, 5 періодичних видань (щотижневий кольоровий журнал, інтелектуальний часопис, літературний журнал-альманах, інформаційні бюлетені), театр, церковний екзархат, кілька фестивалів і непропорційно багато видатних людей.

Наприклад, академік Юліан Тамаш, який очолює всю Академію наук Воеводини (до речі, він ще й дуже цікавий письменник, якого в якості представника „малої“ літератури розглядали в контексті Нобелівської премії, а секретар комітету навіть гостював у нього вдома у Вербасі). Або Михайло Рамач — один із найавторитетніших сербських журналістів, який у часи Мілошевича був шеф-редактором найбільшої сербської опозиційної газети. Чи Борис Варга — відомий сербський політолог (освіту здобув у Львові), який послідовно протистоїть російській пропаганді у ефірах

ток-шоу і на шпальтах преси (одна з останніх його книжок — збірник аналітичних статей „Європа після Майдану“). Серед наймолодшого покоління інтелектуалів можна назвати Олександра Мудрого, Анамарію Фурман, Дюру Гарді, Сашу Сабадоша, Мирослава Кевежді.

Окремо варто згадати про руснацьку художню літературу — щороку по-руснацьки виходить мінімум 10 книжок (а в сумі вийшло понад 600 публікацій). Руснаки мають також власне видавництво — „Руске слово“ (головний редактор — автор цього роману, письменник Микола Шанта). На маргінесі також доречно зауважити, що реалізація всієї вище наведеної активності відбувається за кошти з бюджетів Воєводини і Сербії, де підтримка національних меншин закріплена на законодавчому рівні в рамках євроінтеграційних реформ.

Словом, руснаки мають багато чого, але найбільше в них почуття самотності. Живуть вони не так далеко від України, але мають (і цілком резонно) враження, що наша держава про них забула, або й зовсім ніколи не знала, бо не цікавилася. Та бачванські руснаки не втратили зв'язку з Україною. Це яскраво підтвердили події Карпатської України, коли в 1939 році вони всіляко підтримували створення української держави, а потім прийняли до себе емігрантів звідти. Нині вони також цікавляться Україною, і не лише сивочола інтелігенція — молоді науковці розмовляють українською, їздять в Україну. Професор Олег Белей написав для руснацької громади підручник української мови з промовистою назвою «Чуєш, брате мій!». У їхніх шкільних підручниках можна побачити Тараса Шевченка, Лесю Українку, Михайла Грушевського. Український письменник і репортер Олександр Гаврош місяць прожив серед русинів, написавши ґрунтовну й цікаву книжку «Блукаючий народ», яку й нині можна знайти в книгарнях.

Знову ж таки, сотні тисяч українців Бразилії асимілювалися і втратили зв'язок з Батьківщиною, в той час як 15-тисячна руснацька громада у ворожому до України сербському середовищі свого часу збрала три тони гуманітарної допомоги для переселенців із зони АТО. Придалося б перекласти і видати кілька найкращих руснацьких книжок, дати з десяток безкоштовних місць в українських університетах для руснацьких студентів, забезпечити тамтешні школи україномовною бібліотекою підручників і хрестоматій. Наївно сподіваюся, що переклад цього роману стане початком ширшого зацікавлення руснаками в Україні.

Самотність завжди спонукає до тужливої задуми. Так і руснаки: всі схвилювані тим, що скоро їхнього маленького народу (чи субетносу) може не стати. Я особисто щодо їхнього майбутнього не такий песимістичний. Можливо, через те, що знаю прогнози Володимира Гнатюка, який далекого 1897 року записував фольклор бачванських ру-

снаків. Тоді він казав, що зовсім скоро руснаки можуть зникнути. Як бачимо у 2021 році, прогноз не справдився. Хіба ж це не чудо?

Чудом є також те, що під час воєн 90-х років на території колишньої Югославії руснакам вдалося вижити, не стати біженцями й вимушеними переселенцями. Адже, спрощено кажучи, серби не довіряли їм, бо руснаки — греко-католики, які поклоняються Папі Римському, а хорвати вважали зрадниками, бо руснаки пишуть кирилицею, як і серби. Роман Миколи Шанти розповідає нам про життя руснаків під час цих воєн (базуючись переважно на реальних фактах), але також показує їхню екзистенцію в глибшій перспективі. «Паннонське чудовисько» сміливо можна назвати епопеею руснацького XX століття. Тут і про обнадійливі міжвоєнні роки, і про угорські воєнні злочини проти руснаків та інших народів під час Другої світової, і про життя в Югославії, і про криваві 90-ті з їхніми війнами і концентраційними таборами...

Таким панорамним, глибоким, а водночас цікавим і сюжетно захоплюючим романом могла б писатися кожна література. Але Микола Шанта написав його не рідною руснацькою, а сербською, бо дуже хотів, щоб про долю руснаків дізналися ширші читацькі кола. Зрештою, уявімо собі письменника, що належить до т.зв. «мікронароду» й пише «мікромовою» — скільки в нього читачів? Якщо руснаків узагалі 12-15 тисяч, то скільки з них читають книжки? Та й які саме книжки цікавлять переважно сільське населення? На ці риторичні питання відповідь дав сам автор, написавши один із найважливіших своїх романів сербською мовою. Ясна річ, що Микола Шанта, інтелектуал найвищої проби, блискучий редактор і літератор, який цікавиться філософією й модернізмом, мріяв, щоб його книжка стала подією на теренах всієї колишньої Югославії, щоб знайшла свого вдумливого читача й поціновувача. На жаль, мусимо констатувати, що ця мрія не здійснилася — книжка вийшла сербською, але значною мірою сербське середовище її проігнорувало. Чому? Відповідь проста: серби самі себе звикли бачити жертвами (як це нам знайомо!), тому не готові визнавати власні провини й негероїчні сторінки своєї історії.

Сподіваюся відтак, що ця книжка знайде свого читача і зрезонує в Україні. Адже вона розповідає нам не тільки про Балкани й Югославію, а й про малознане відгалуження нашої власної історії, про нашу найдавнішу діаспору.

Насамкінець хочу висловити вдячність Посольству України в Сербії за підтримку цього перекладу, Юрію Винничуку — за «звідництво» в пошуках видавця, а директорів видавництва «Апріорі» Юрію Николишину — за те, що ви нарешті тримаєте цю чудову книжку в руках.

Андрій Любка
(Післямова перекладача)

IN MEMORIAM

ПЕТРО ХОМА (1934–2020)

После длугой и чежкой хопро-ти, дня 20. октобра 2020. року престало дуркац хоре шерцо инженера Петра Хомового у Новим Садзе. Нешкайшим младшим генерац-йом мено дипл. инж. Петра Хоми мало значи, гоч би було потребне лепше го упознац, бо охабел за собу глібоки шлід у нашим културним и матери-ялним живоце не лем у Новим Садзе, дзе жил, але и у Руским Керестуре, Вербаше и Дюрдьове. Бул член Союзу Русна-цох Українцох Сербії од са-мого снованя.

Петро Хома ше народзел 1934. року у Дюрдьове, але дзєцинство препровадзел и основну школу з двома клас-ми нїзшей гимназії закончел у Руским Керестуре, а трецу у Новим Садзе. Стред-ню будовательну школу (гидротехнічни напрям) 1952. року закончел тиж у Новим Садзе. Єден час робел як гидротехнічар у Неготине, а 1954. року ше уписал на Будовательни факултет у Београдзе и 1961. року дипломовал на Гидротехнічним одділу.

После дипломова-ня почал робиц у новосад-ским Комунальным подприємстве „Водовод и кана-лизация”, чий бул стипендист под час остатніх двох рокох студирания, а под час служєня войска у Требиню пол рока робел на вибудови аеродрома „Чилипи”. По одслужєню войска Петро Хома ше враца до новосадского „Водоводу” и ту роби по 1967. рок, вєц у подприємстве „Герой Пинки” по 1974. рок, а вєц єден час у новосадским „Урбису” як проєктант у проєктним бироу. Наступни 11 ро-ки робел у Покраїнским заводу за урбанизем, на роботах проєктованя, а после того, од 1987. по 1994. рок роби на истих роботах у Старей Пазови. Теди ше чежко похорел и мушел пойсц до инва-лидней пензії.

Як мож заключиц зоз наведзеного прегляду Пе-трового рушаня у служби, поведло би ше же бул єден з плеяди високо образованих фаховцох, чия ше улога у явности не длого памета. Медзитим, Петро не може остац анонимни у нашим явним (особліво у културним) живоце. Остала його суча-снїком у паметаню його прибілжно така виява: „Я

не писатель, не мам ані притоку гу глуми, а док сом ше не похорел та сом любел шпивац у хору... але сом будовательни фаховец и, як Руснак, на тим плане можем вельо помогнуц мойому народу”. И

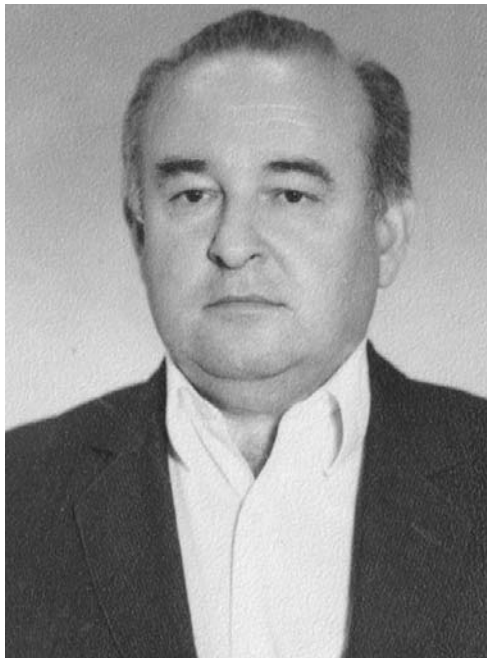
помогнул! По його проєктох (подарованих бесплатно) ре-новирани новосадски парох-ялни будинок у котрим ше на-ходзи нешкайши Руски кул-турни центр и направена лет-ня бина. При тим скромно спомина же му у тей роботі вельо помогнул колега инже-нер Силвестер Дудаш зоз Пе-тровцох, окреме на реновира-ню велькей сали.

Длужни зме спомнуц же Петро бул активни член КУД „Максим Горки” (так ше теди волат Руски културни центр) од 1960. року и бул член Управного одбору, та и його подпредседатель, задлужени за инвестиційни роботи. Кед у 1970. року Новосадска сцена тедишнього АРТ „Дядя” осво-

єла перше место и златну плакету на тедишнім Со-юзним фестивалу аматерских театрох Югославії на Хвару, городски власци додзелєли на хаснованє и просторий у сушєдним будинку. Дзєкуюци вель-кей упартосци руководзацх целох и Петровей як фаховца, удало им ше физично повязац тоти про-сторий и у їх рамикох вибудовац мокри гузел, яко-го до теди ані у єдним будинку не було!

Тото цо по тєраз наведзєне, то лем єдна часц Петрового доприносу припаднїком рускей нацио-налней заєднїци. Вельо значєнєйши допринос вон, уж як пензионер, дал житељом Руского Керестура. У сотруднїцтєвє зоз тедишнім секретаром Мєсней заєднїци Нєстором Микитом, удало им ше прєшвє-чиц житељох валала же би вигласали мєсни само-допринос за вибудов асфалтних драгох по шицких валалских улїцох. През цали час їх вибудови Петро бул офіційни надпатраюци орган! У медзичашє, на його иницијативу вибудовани будинок Младєж-ского дому и додатни будинок тедишнєй керестур-скей друкарнї. И там вон бул надпатраюци орган. Як часто знал за живота спомнуц, по 2007. рок вон жил на релациї Руски Керестур-Нови Сад. На тей релациї упознал и свою супругу Фємку (Малацко-ву), зоз котру виховал и трою дзєци.

Вельо ше закладал и коло того же би керестур-ска етно-хижа була прєглашена за историйни бу-динок и положєна под заштити держави. Мало познате же кєльо коло того мал Петро ходзєня и

утрошеней енергії. Вон ще з тим не хвалел, ані не поносовал. Вон робел! И, гоч зоз значним запожненьом, успех посцигнути!

Кед у Вербаше купени будинок за потреби КПД „Карпати”, Петро ще и там ангажовал коло добудови сали за концерти. А тиж так, не виостала ані його учасц у адаптації просторийох дюрдьовскей „Матки”. О тей часци Петрового ангажованя наша сучасна явност скоро ніч (або барз мало!) зна. А требало би ей оможливиц же би вецей знала же кому ма буц подзековна за таки простор котри нешка хаснуе за свойо активност.

Петро бул скромна особа и не вимагал награду за свой уложени труд. Вон то тримал як свою длужносц. А подзековност од Руснака не очековал, бо знал же вон за того не виховани. Озда ще єдного дня и того вихованє премені! Зоз таку надію живиме най Петрови будзе легка чарна жем.

Поховани є, по власним жаданю, на теметове у Руским Керестуре дня 22. октобра 2020. року у присустве найушшого кругу членох фамилии, пре рестриктивни мири цо их спричинела пандемия вируса корона.

Вичная му память!

Дюра Латяк

ИВАН ПАП (1946–2021)

У своїм 75. року живота, 22. марца 2021. року, у Руским Керестуре ще упокоєл Иван Пап, длугорочни професор историй у керестурскей Основней и штредней школи „Петро Кузмяк”, и активни у вецей сферах явного живота у нашей заєдніци.

Народзени бул 11. юлия 1946. року у Миклошевцох дзе його оцц службовал, у вельочисленей священічеськей фамелиї од оца о. Владимира (Миклошевчана) и мацери паніматки Татияни (народзеной Шимко з Руского Керестура), як треце од їх шесцерих дзецох, та мал ище двоох братох и три шестри.

Основну школу закончел у Дюрдьове дзе його оцц прешол на душпастирську службу, гимназию закончел у Сримских Карловцох, а студії историй дипломовал на Филозофским факультету у Новим Садзе. Роботне ангажованє започал у Кули у Општини у прекладательней Служби, дзе два роки робел як прекладатель на руски язык. Потим прешол до Основней и штредней школи „Петро Кузмяк” дзе робел аж по свойо пензионованє як наставник у основней и як професор у гимназії дзе викладав историю. Запаметани останє же з вельким закладаньом на своїх годзи-

нох о националней историйі, при школярох пестовал руску свідомост и любов гу свойому народу. У школи велі роки водзел историйну секцию як и шаховску, а у шаху ще ангажовал и у Шаховским клубу „Русин” од самих початкох його снованя, штредком седемдзешатих роках прешлого стороча, дзе активно бавел до предштирома-пейцома роками, а у младших роках бавел и столни тенис.

Од самого снованя бул член Союзу Руснацох Українцох Сербії, а зоз своїма фаховима викладаннями участвовав на веліх сходах. Тиж так бул член Дружтва за руски язык, литературу и культуру од 1975. року, и еден з найвреднейших його членох секції у Руским Керестуре. Останє запаметани по числених рефератох з нагоди значних рочніцох Дружтва и його членох, та визначних культурних, просвітних и других діячох зоз нашей дальшей и блізшей прешлосци. Професор Пап бул и активни член Дома культури, односно його Хлопскей жридловей групи зоз хтору наступал на смотрах, наших фестивалох у жеми и иноземстве.

У супружестве зоз Марию (Стричко) пожил 48 роки, а маю дзивку Лесю хтора чесна шестра у василиянским чину.

У супружестве зоз Марию (Стричко) пожил 48 роки, а маю дзивку Лесю хтора чесна шестра у василиянским чину.

Професор Иван Пап поховани 23. марца 2021. року на керестурским теметове.

Вичная му память!

Мария Афиц

ЯРОСЛАВА ГАЛИК (1953–2021)

голова Світової федерації українських
лемківських об'єднань

«Першою моєю мовою була Лемківська, бо іншою вдома не розмовляли. Лемківщина для мене – це моє коріння, це колиска мого роду, це святе місце, де поховані мої предки, це рідна земля моїх родичів і всієї нашої великої лемківської родини», – говорила для тижневика Ярослава Галик. Голова Світової федерації українських лемківських об'єднань померла на 67-му році життя від ускладнень коронавірусної хвороби. Про це повідомили на фейсбук-сторінці Молода Лемківщина.

Ярослава (Хомин) Галик, народилася 6 серпня 1953 році у Терновиці Тисменицького району Івано-Франківської області в родині депортованих лемків Репели-Галик Стефанії та Галика Івана із сіл Ростока-Велика і Крижівка повіту Новий Санч. Виросла в селі, де третина мешканців були переселені з Лемківщини, а решту – з Надсяння і Західної Бойківщини. На її вулиці жили самі лемки.

Закінчила Івано-Франківське медичне училище та Чернівецький державний університет, біологічний факультет. Працювала медичною сестрою у Ворохтянському обласному кістково-туберкульозному санаторії «Черемшина», вчителем біології та хімії Кременців Кременцівської восьмирічної школи Яремчанського міськвиконкому й одночасно екскурсоводом Ворохтянського бюро подорожей та екскурсій, лікарем-лаборантом, пізніше – директором пансіонату при медичному реабілітаційному центрі «Кременці» МВС України.

У 2000–2006 роках перебувала в трудовій еміграції у Франції (Париж). Багато подорожувала країнами Європи і Близького Сходу. З 1971 року живе і працює на Гуцульщині (Ворохта, Татарів, Яремче).

Спершу Лемківщина була для неї якоюсь прекрасною Атлантидою, яка існувала в уяві її родичів і в її мріях. А потім стала заповітом матері після слів, які мати сказала якось, коли Я. Галик почала записувати її слова: «Пиш, Славцю, пиш, то хибаль ты того даколи опишеш». Вже у зрілому

віці, коли не стало батьків, лемкиня-українка написала монографію «Лемківщина – край наших предків» (2009), «Книга пам'яті Лемківщини 1944–1946», том 1 (2015), том 2 (2016), том 3 (2016). У її творчому доробку також видання: «Маленька українка у великому Парижі» (2012), «Світло очей моїх» (2013).

Від січня 2014 р. – член Колегії Всеукраїнського товариства «Лемківщина». Була секретарем VI з'їзду Всеукраїнського товариства «Лемківщина» (жовтень 2014); 11 лютого 2016 року – обрана головою Яремчанського літературно-мистецького об'єднання «Згарда».

Під час VI Конгресу Світової федерації українських лемківських об'єднань (СФУЛО), який проходив 24–26 серпня 2017 року у Львові під час святкування Дня незалежності України та проведення III Львівського обласного фестивалю лемківської культури «Гомін Лемківщини», Ярославу Галик обрано головою Конгресу. Самей цей

Конгрес був присвячений 70-м роковинам Акції «Вісла». До СФУЛО входить зокрема Об'єднання лемків у Польщі. Слід пригадати, що Пані Ярослава Галик була присутня на останньому З'їзді Об'єднання лемків, який відбувся у 2019 році у Горлицях. Багато хто пам'ятає її як гостя лемківських фестивалів «Лемківська ватра» у Ждині та інших подій лемківської громади у Польщі.

Наше слово (Варшава)

ЗМІСТ / ЗМІСТ

АКТИВНОСТІ СОЮЗУ У 2021. РОКУ

<i>Богдан Виславски: УВОДНЕ СЛОВО</i>	2
<i>Велимир Паплацко: ОЗНАЧЕНИ 30 РОКИ ИСНОВАНЯ СОЮЗУ</i>	3
<i>Велимир Паплацко: У НОВИМ САДЗЕ ОЗНАЧЕНИ ДЗЕНЬ НЕЗАВИСНОСТІ УКРАЇНИ</i>	5
<i>У НОВОМ САДУ ОТКРИВЕН СПОМЕНИК ТАРАСУ ШЕВЧЕНКУ</i>	6
<i>ОБНОВЛЕНІ ПАМ'ЯТНИК ПЕТРА КУЗМЯКА У РУСКИМ КЕРЕСТУРЕ</i>	7
<i>Микола М. Цап: ЗБОРНІК З НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ У ПОЛЬСЬКІЙ</i>	7

ЗВИТ / ЗВІТ

<i>Богдан Виславски: ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЗА 2020. ГОДИНУ</i>	8
--	---

ПРИЛОГИ НАШИХ СОТРУДНІКОХ / ВНЕСКИ НАШИХ СПІВРОБІТНИКІВ

<i>Олег Петрук: ОТЕЦЬ ГАВРИЇЛ КОСТЕЛЬНИК І ПСЕВДОСОБОР 1946 РОКУ: ПАСІОНАРІЙ ЧИ КОЛАБОРАНТ</i>	9
--	---

РОЧНІЦІ І ЮВІЛЕЇ / РІЧНИЦІ ТА ЮВІЛЕЇ

<i>ТАРАС ШЕВЧЕНКО (1814–1861)</i>	14
<i>ЛЕСЯ УКРАЇНКА (1871–1913)</i>	16
<i>Янко Рамач: УКАЗАЛ ДРАГУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕПОРОДУ РУСНАЦОХ</i>	18
<i>Юрій Латяк: ВЕЛИКОМУ ПРИЯТЕЛІВІ БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКИХ РУСИНІВ</i>	21

ІНТЕРВ'Ю / ІНТЕРВ'Ю

<i>Олена Планчак-Сакач: ДУХОВНИ ТВОРИ НАДЖИЮ РУСНАЦОХ</i>	22
<i>PRIPADNIK MANJINE LAKŠE SE OSLOBAĐA OD IDEOLOŠKE PROPAGANDE</i>	24

НОВІ КНІЖКИ / НОВІ КНИЖКИ

<i>Микола Мушинка: ДВА ТОМИ ВИБРАНИХ ТВОРІВ ПАТРІАРХА ЛІТЕРАТУРИ РУСНАКІВ СЕРБІЇ ДЮРИ ЛАТЯКА</i>	26
<i>Микола Шанта: ПОЛОГОВО БОЛІ ПРЕКЛАДАННЯ</i>	30
<i>Михал Рамач: ПРОЗА ЯНКА САБАДОША – ВЕЛЬКЕ И ДРАГОЦИНЕ ОДКРИЦЕ</i>	32
<i>Андрій Любка: БАЧВАНСЬКІ РУСНАКИ НЕ ВТРАТИЛИ ЗВ'ЯЗКУ З УКРАЇНОЮ</i>	34

IN MEMORIAM

<i>ПЕТРО ХОМА (1934–2020)</i>	36
<i>ИВАН ПАП (1946–2021)</i>	37
<i>ЯРОСЛАВА ГАЛИК (1953–2021)</i>	38

Друковане того числа фінансійно помогли:

*Кабинет Министров України и
Секретарият за културу, явне информованє и одношеня з вирским заєдніцями АП Войводины*

*Тото число „Гласа Союзу” пририхтали
Микола М. Цап и Велимир Паплацко*

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

061(497.1 = 83)

ГЛАС Сојузу – Голос Сојузу / Савез Русина и
Украјинаца Југославије ; главни и одговорни уредник
Јулијан Тамаш. – 1998, число 1 – . – Нови Сад : Савез
Русина и Украјинаца Југославије, 1998 – . – 30 cm

Годишње
ISSN 1820 – 0559

COBISS.SR-ID 193473031